

મુધરેલી રીત મુજબ
વર્નાકુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમીટીએ
તૈયાર કરેલી.

યોથી યોપડીના અર્થ.

(જેની અદર અર્થ; કાવતાની સમજૂતી; પાઠના
સવાલ તથા સૌર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો;
ફિલ; મુંબઈ ઇલાકાનો ભૂતળ વગેરે.)

રચનાર—મેસર્સ. સી. ડી. એન્ડ કો
રચનારનું ઠેકાણું—શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું—શાહપોર-મુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ના ૨૫મા આષ્ટ મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે

છાપનાર—નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું—‘શંકર’ પ્રી. પ્રેસ. ચૌટા-પુલ-મુરત.
સને ૧૯૨૩] [સંવત ૧૯૭૯.

કિંમત રૂ. ૦-૭-૬

૧૦૩૪૨

મરુ ૪: ૮૪૧: ૬: ૧૨૫

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ઓપીર:ઈટ સંગ્રહ
૧૦૩૪૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાખિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૦૩૪૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોશ્વ યોયડાના ૨૫૧

વિષય ૭૧૪૬ : ૮૬૨ : ૭ : ૨૫૧

❖ ચોથી ચોપડીના અર્થ. ❖

પાઠ ૧.	નૌકાશાસ્ત્ર=વડાણ ચલા.	કમે કમે=એક પછી એક
શહેનશાહ=મહારાજ	વવાની કળા	ખાંધા=ખંધારણ
ધિરાજ	ચોળના=ગોઠવણ	નિર્માણ=નક્કી
સંગીન=મજબુત; જોરા.	અત્યંત=પ્રણાજ	યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
વર	તાલીમ=કેળવણી	આદરસતકાર=આવકાર;
પુગતન=ધણું જીતું	પ્રવાસ=મુમાફરી	પરોણા ચાકરી
ચરિત્ર==વૃત્તાંત: હેવાલ	પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ	લથડવા=મથડવા
જયેષ્ઠ=મોટા	ફરી વળવું તે	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પ્રિન્સ એવ વેદસ=વેદસ	ચાલુ=કાયમ	પર એસાડવાની ક્રિયા
પ્રાંતનો રાજપુત્ર	પદવી=ઓહા	પાયતખત=રાજધાનીનું
ધક્કામ=ખિતાબ	પ્રવીણ=માહીતગાર	શહેર
નિખાલસ=પ્રુદ્ધા મનના	નિર્ણય=ઠરાવ	આગાદી=ચઢતી

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસ થયો હતો ?
 પ્રિન્સ એવ વેદસનો ખિતાબ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
 જ્યોર્જનાં વડીલ બધુત્રું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની
 તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઈ કઈ સારી ટેવ આવી ?
 પ્રિન્સ આલખટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન
 દોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ
 છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ
 એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાંડ-
 માં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં કયે
 દિવસે થઈ અને કયાં થઈ ? આપણો ધર્મ શું છે ? સાર—શહેનશાહ

પાંચમા જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જાનમાલનું રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે સહેનશાહ પાંચમા જ્યોર્જ ધણા વર્ષ જીવે. એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨.	મુલાકાત=મેળાપ	અંગરખો
સ્વામીભક્તિ=ધણીપર	શરણાગત=શરણે આવેલો	પ્રસંગ=વખત
પ્રેમભાવ; ધણીનીસેવા	બાળુએ મૂક્યો=વિસારી	ચેત્યો=સમજ્યો
નાજોર=અજમેર; (એ	દીધો	ખંજર=જમીયો
રજપુતસ્તાનમાં છે)	ખાસ=ધણો	પ્રાણ ભયશ=મારી
થાણું=ઠયેરી	વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર	નાખીશ.
ધેરો ધાલ્યો=કપળે કપું	ગુપ્ત=છાની	મ્યાન=કવર
લડત=લડાઈ; યુદ્ધ	ઝપાઝપી=કાપા કાપી;	નમ્રતા=નમનતાઈ
બચાવ=રક્ષણ	ઠતઠ	મુજરો=સલામ
સંભવ=આશા; ભરોસો	જીવને જોખમ. લાગશે=	વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
શરણે ગયો=તામે થયો	મરી જશે	તોડનાર
આશ્રય=મદદ	સોગત=કસમ	હિદાહરણ=દાખલો
જયપુરી=જેપુર	કુશળતા=સુખાકારી	તીમકહવાલ=જેનું ખામ
મુકામ=રહેઠાણ	સમાચાર=ખબર	તેનું ભણું ચાહનાર
કપટી=કગલખાત્ર	ઝખ્ખો=ઝુલતો દીલો	જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે હરાવ્યો ?
 તાર પછી ક્યાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી ક્યાં ગયો ? અને શા
 માટે ? ઇસરીસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને કોણે મરાવ્યો
 હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ
 કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગનાં જાણવામાં ક્યાંથી આવી ?
 જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગે પોતાના

સરદારને કાતો દાખલો બતાવ્યો ? છત મેળવવાની આજ્ઞા કરી રાખી
કકાય નહિ ? સાર—તેનું લૂચ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ
દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩	યુક્તિ=તદાપીર; કળા	જન્મ થયો હોય તે
સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી	પાયમાલ=એક નાશ	ખીજમતદાર=સેવક
નીકળેલા કુળમાં પેદા	થએલો હોય એવો	ઝરા=ધીરે ધીરે પાણી
થએલા	હઠાર=સખી	વહે તે વહેણ
પ્રખ્યાત=નામીયા	હૃદય=અંતઃકરણ; મન	ધુંટડો=મેંમાં માય
લગભગ=આસરે	પાણીપાણી=નરમ	એટલું
અવતર્યો=જન્મ્યો	ઝળઝળી આં=આંખમાં	શૂરવી=મહાદૂર
દિવાજ=ધારો; રીત	પાણીનું બરાઈ આવવું	કામગીરી=નોકરી
બાવ=હેત; પ્યાર	ગેઠવળ=નખવીજ	વીલાં=ગયાં
ખેડક=ગાદી	બસે=સુખે; નિર્મય	દેહ=શરીર
ધારતી=ખીક; શક	આડે=ત્રયે	ઝળહળે=પ્રકાશે
પક્ષપાત=તરફદારી	પણ=પાધા; નિયમ	ટક=ખેલેલું પાણું તે
ધકડો=તુકશાન	ક્ષણે=વેળાએ	
ખેડ=દીલગીરી	જન્મભૂમિ=જે જગામાં	

સવાલ—રબુડોમાં કયું કુળ ઉંચું ગણાય છે ? મામાપતું કયાં
છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાંજસોયને બીમસોંગ માટે શું
વહેમ હતો ? બીમસોંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? બીમસોંગે
પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો
આપકર્મી ? સાર—મામાપતું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને
રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪. | માનવું=કયું કરવું | કંઈમૂળ=કંઈ ને મૂળોઆ

ઉપવાસ=અપવાસ; બૂ

ખ્યા રહેવું તે

નેહવે=અભવે

નિરાળ=નિહામણું

રાક્ષસો=દૈત્યો

નિશ્ચય=કરાવ

વહાણે વાયે=સવાર થતે

કથું=નકતી થયું

કોપ=ગુસ્સો; રીસ

પૂર્ણ=પુરં

ખોળે માથું મૂકોશ=શરણે

રહીશ

આશ્વિપ=આશ્વિર્વાહ

વિભોગ=જીવું પડવું તે

સાળેતાળે=સુખરૂપ

રક્ષા=અભાવ; રક્ષણ

મુળવુ=અકળાવું

વસણા=ધણા કંઠણ

આરો=અંત

આગ્રહ=હઠ

અવસ્થા=હાલત

વિનંતી=અરજ

ચલણ=સત્તા

ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળી

બળીને

નમન કથું=એ હાથ

જોડ્યા; પગે બાંધ્યા.

સોંપણ=સપુરત

કેવું ભરાઈ આવ્યું=

આખમાં આસુ આવ્યા

વનવેશ=વનમાં પહેર-

વાનો પોશાક

ધારણ કરવપહેર

મૂર્છા ખાઈ=ભેજાનયમ

તીરસ્કાર=ધિક્કાર

અધર્મ=અનીતિ

ઋષિ=તપસ્વી

વિદાય કીધા=વળાવ્યા

જેશુદ્ધ=ભેજાન

પ્રાણ્ય ત્યાગ કીધો=મરી

ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સુવાણ—સીતા કેવી સ્ત્રી અણ્યાય ? રામને વનવાસ કાણે અપાળ્યો ?

કેડીનો કાણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વનવાસ શા

માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ? રામચંદ્ર-

જીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? સાવકી મા છોકરા સાથે

કેવી રીતે વર્તે છે ? બંધુ કેવા જોઈએ ? હરથ રાજાની આગ્રા લેવા

જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ તે શું હશે ? સાર—વિચાર વગરનું

કામ કરવાથી પાછળથી પરતાવું પડે છે, માન્યાપતું વચન પાળવા

માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫.

દુઃકાળીઆ=બૂખથી

પિડાતાં માણસ

દુબળા=કમજોર

પેટપુર=જોઈએ તેટલું

મુકાઈ ગયા=લેવાઈ ગયા

ઝેન્જન=વરાળથી	નિરંતર=હંમેશાં	ચરખી=ચામડીની અંદર
ચાલતો સંચો	નાડી=નાડ	હરેમો ચીકણો પદાર્થ
કુદરતી=ધમરે મૂકેલી	ઉલ્લે છે=ધબકે છે	દુરસ્ત=સાફ
હાથમ=ચાલુ	અંગ=ભાગ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
ગરમી માપવાનું ચંત્ર=	સમાર=દુરસ્ત	ત્રેણ=ઉત્તમ
ચર્મા મીઠર	તર=મલાઇ	જીદી જીદી વાની=જીદી
ધરી=ઢાંડી પર પૈડું કરે	સાકર=મીઠો પદાર્થ;	જીદી વસ્તુ
છે તે; આંક, આંસ	ગળી ચીજ	

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે? દુકાળીઆનાં શરીર એવાં કાંથી ચાય છે? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું ચાય છે? ગરમી માપવાનાં ચંત્રનું નામ શું? ઝેન્જન ચલાવવાને માટે શેની જરૂર છે? આપણા શરીરના અવયવો બરાબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે? નાના છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું? ગરમી કયો પદાર્થ ખાધાથી ઝટ ઉત્પન્ન ચાય છે? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ ખાવાની જરૂર છે? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પશુ વધારે હાથકાકારક શું છે? સાર—માણસને હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬.	બકવાટ=બવારો	અમરીઆંમીડુ પકવનાર
ચાકીપાકી=કમજોર થઇ	દોષ=કપકો	અમરઆંમીડુ પકવવાની
નિસાક્કાનિઃશ્વાસ	અસાક્કા=તેભને	જગા

પીલતાં=કપાસમાંથી	કરનાર	પુરી પાડે છે; તંગી
કપાસીઆ છુટા પાડતાં	નિર્મણ કરેલું=કરારેલું	મટાડે છે
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં	ગબ્બ=મતલબ	સમાધાન=મુંથવણુ કે
વણુકર=વણાટનું કામ	ગબ્બ સારે યે=ખોટ	ચિત્તાનું મટવું તે
સવાલ—ડોસી શા માટે બગવાનને હોય દેવી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કાણે ને શી રીતે ઠાણું ? સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજાનો ખપ પડે છે માટે કેમની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ, દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજાની મદદથી બને છે.		

પાઠ ૮.	સાધુ	હોય એવું
અવલોકન=પારીક તપાસ	ઝાડો=મડતી; તપાસ	આણું=થોડું
ખોડું=લંગડું	તપાર=શોધ	લંગડું=ખોડું
બાધ્યું=મૂક્યું	સાક્ષી=સાદક	અનુમાન=વચાર કરીને
ધારી ધારીને=તાકી	જાદુગર=જાત્ર મંત્ર કે	અટકળ કરવી તે
તાકીને	અજાણી ભરેલા	અમજીતી=ગણગણ અ
પારખ્યું=ઓળખ્યું	ખેલ દરનાર, ઇલમી	વાળ કરતી
કેણી મેર=કક તન્ક	સળ=શિક્ષા	વેરાય=કણ છુટા પડે
બવાહીર=જામતી રત્નો	નવાઈ=અચરતી; અચખો	દોળાય=છલ્લાય
(હીરા, માણિક, મોતી	જાદુ=કલમ	આખાશી=ધન્યવાદ
વગેરે)	ગમ=ખાણુ	ફેર=તદાવત
ફકીર=સાંધ; મુસલમાન	કાણું=એક આંખ ડુટેલી	ટેવ=મઠાવરા

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કાણ મળ્યું ? ફકીરને કેવી ટેવ હતી ? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું ? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ ? ફકીરે ઊંટ વધે થી થી હકીકત કહી ? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધા ? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો ? સાર—દરેક

માણસે હરેક વસ્તુ ખરાબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની
ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯.

ભલામણપત્ર=સિદ્ધારસ-
નો કાગળ
ભેદવાર=ઉમેદ રાખનાર
પાળ=શોધ
તમાનપત્ર=ચાલતા
વખતના સમાચારનું
છાપું=ન્યુસપેપર
નહેર ખખર=છપાવીને
ખખર આપવી તે
સંદગી=પાસ
હેરખાની=કૃપા
ભામણ=સિદ્ધારસ;
ભાગવગ

લાવકી=લાયકાત
લુછી=સાફ કરી
જબજબ=જાડું પાછાનું
વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ
સ્વચ્છતા=ચોક્કામી
દીસી=દેખાઈ; બહુમી
વિચારવંત=સમજુ
રિશતિ=હાલત; દસ્તા
વિનય=નમ્રતા
સમ્યતા=સલુકાઈ
રીતબાત=ચાલચલમત
ઝોળંગી=વટાવી
ઠેસ=ઠોકર
ચોક્કસ=સાવધ; સંભાળ

છંદ વર્તનાર
કાળજીવાળો=ખંતીઓ
ધક્કા=હડપેલા
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત
શાંત=ધીરજવાળો
લક્ષણ=ટેવ, આદત
મરોડદાર=સારા વલણ
વાળા
રેતદાની=રેતી બરવાનો
ખડીઓ
સાવધ=હોશિયાર
પ્રુક્તું=દેખીતું
તોલ=પરીક્ષા; તુલના

સવાલ—શ્રીઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની ખરજી આવી ? તેમાંથી
કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. બાકીર કેવ
ભખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો,
તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે ભલામણ પત્ર હતો કે નહિ ?
જવાબ—હરેક માણસને તોફારી પર રાખતાં પહેલાં તેના ભલામણપત્ર
ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને યોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦.

જાડી ગયા/જાડી ગયા

સંકટ=દુઃખ

મહેશ્વર/મહેશ્વર/મહેશ્વર

વેચી સાટી=વેચી કે

બદલો કરી

સાધન=સાહિત્ય	વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું	સોનાનું ધરણું
સમયે=વખતે	કસોટી=નોલ, પરીક્ષા	વીસરી=ભૂલી
ઉદ્યમે=ધંધે	સોદો=માસ; સામાન	દળદર=ગરિબાઇ
બિદગી પર્યંત=મરતા સુધી	ભારતાવ=કિંમતની	દિટાડીએ=મટાડીએ
પર્યંત=સુધી	પડપુડ	બોધ=કપટશ
બાપણ=બોલવું	રવાદારગી=છુપી દલાલી	સંતાન=છોકરું
ગુમારનો=મહેતો	કઢવી તે	મિલકત=માલમતા
અટ્ટખાઇ=ઝેર; કીનો	કંઠી=ઢોકમાં પહેરવાનું	વારસ=હકદાર

સવાલ—જમમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઇ ? શેઠે જમમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જમમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ આપ્યા બેઠો ? જમમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જમમોહનને તેના ગુણનો બહોલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧.

સંસાર=દુનિઆનો વહેવાર	સારવાર=સેવા ચાકરી	ચક્ષુગત
કરવેશ=કરતો ફકીર; ઝોઝ	ખાખર અવસ્થા=મરવાનો વખત	ધમિષ્ટપણું=ધર્મ પ્રમાણે
જગ્યાએ સ્થિર નહિ રહેનાર ફકીર	દલાસો=ધીરજ	આશવું તે
લાગ કરીને=તજીને	નામીયો=પ્રખ્યાત	અમર=અમળ; કાયમ
તાણતંગાશ, ખોટાટી નીકળતો=ફેલાતો	બહમાસ=હરામખોર	રસ્તો=ઉપાય; દલાલ
એકાંતવાસ=એકાંતમાં રહેવું તે	સંખ્યાબંધ=પ્રણાજ	અશકય=થઇ શકે નહિ એવું
	લૂટફાટ=મારમારી લૂટી લેવું તે	મુરકેલ=કઠણ; અધરું
	પવિત્ર=શુદ્ધ	ટાચ=શિખર
	કુરામરજી=અશુભ આશ	બોળે=ભાર
		કસ્યાણુ=મક્કું

ભૂટ=ખુશી રીતે ખાર | ફરમાન=હુકમ | કરી
 મારીને લઈ લેવું તે | માથે ચઢાવી=કપુલ | વર્તણૂક=ચાલચલન
 સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? છુટારા પાસે કેટલાં માણસો,
 યુવાન તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ?
 દરવેશે ત્રણ પથરા આ માટે ઉંચકવા કહ્યું ? છુટારો ખરો સુખી
 હતો કે નહિ ? એ ઉપર ખરો સુખી થયો ? સાર—આપણે બીજાનાં
 દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨.

ખોટા=જુઠા

અગ્રાની=સમજણ વ-

ગરના

ધારે=માને

ભૂત=ખરી ગયા પછી

કોઈ માણસ પ્રેત રૂપ

થાય તે

ઝોડકપટથી=ભૂતના

સપાટામાં આવવાથી

અરસામાં=દરમિયાનમાં

જીવ ભમી આવ્યો=

ચકરી આવી

ચપટી ચપટી=જરા જરા

કડક=સખત

કરડી=સખત; આકરી

અંધારા=સળગતાકાંચલા

ઉંઘો=અવળો

ચોંટી=વળગી

મંદવાડ=રોગ

પ્રયોગ=અમુક સાધન

વડે કંઈ કરી બતા-

વડું તે; અખતરો

ચીસ=ખરાડા

સોડે=પીમળે

ફાટી જાય=દૂધ ને ચો

ખા જુદા પડી જાય

હતરી જાય=એ સ્વાદલાજે

કસર=ખામી

જીમતીથી=તદબીરથી;

ચુકિતથી

મિનાકવાળી=મેળવા-

ળી, શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ? વહેમ
 ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશે ? નજર લાગવાનો દાખલો
 આપો. કુછીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશે ? નજર બાંધે છે સારે થાળી
 સાથે વાડકો ચોટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી રોમ સારો
 થાય છે કે નહિ ? રોમ સાથે સારો થાય છે ? પાપક જમકવાનું,
 દૂધપાક ફાટી જવાનું, અણાણું પગડી જવાનું, કાદણુ શું ?

પાઠ ૧૩*	છે તે	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત
નજરે પડે છે=દેખાય છે	ભોપણું=પોકળ; જુઠાણું	મંછા=કચ્છા
એકાએક=ઝોંચિંતું;	ડાકણુ=ખરાબ નજરની	મંછાભૂત=મનની કચ્છા
એકદમ	સ્ત્રી; ભૂત થએલી સ્ત્રી;	એજ ભૂત
મૂઠ=ચોટ	ચુડેલ	શંકા ડાકણુ=વહેમ
જીવ=જીવાત;	ચાળા=નિશાની	એજ ડાકણુ
સળે=જીવાત; જીવડાં	મસાણુ=મુડકા દાટવા	કહેવત=કહેતી
અદાવત=દુશ્મનાઈ; વેર	ખાળવાની જગા	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભુવો=ભૂત કાઠનાર	હું-હું=ડાળાં પાંદડાં વગ-	વિદ્યા
ઉતાર=જે ધાન્ય વગેરે	રના ઉભેલા ઝાડનું ઘડ	શુકન=ધાર્યું થવાના
કાંઈક ભૂત પ્રેત વગેરે	ધડકે છે=ધબકે છે	ચિહ્ન
કાઢવા માટે માથે ઉતારી	શોરખકોર=ખુમાટ	અપશુકન=નહારા શુકન
ચકલે મુકવામાં આવે	વીગત=વાત	તપાસ=શોધ; ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂઠ મારેલી ક્યારે કહેવાય? ઝાડ જડમૂળમાંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે? ભુવા ભોકા મૂઠ ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે? ઘેરાઓ શા કારણથી ધૂણે છે? મસાણુ કઠિ ભડકા કયા કારણથી દેખાય છે? શહેરમાં કે ગામમાં ભડકા શા માટે નથી દેખાતા? તમે વહેમને ખરા માને છે કે ખોટા? ખોટા માને છે તો તેનાં કારણો જામળવો. વશીકરણુ એ શું છે? શુકન એ શું છે? સાર—કોઈપણ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી સારી રમાં ભેચેની થાય છે. અને તેથી રોગ આવે છે. સમજીતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીયું ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું ભસવા લાગ્યું. તેથી (ત્યાં ધણું માણસો એકઠા થયાં) ત્યાં સજોજ અવાજ થયો તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે થે

એર નામનો જોયો; એવી એવી વાતને મોકા લાંબાવીને પ્રખ્યાત
કરે છે, અપો કહે છે કે બાપઓ વહેમની વાતો એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.

તાગ=છેડો, અંત

અપાર=પાર વગરનું

વાંવાઝેડું=પવનનું

તોફાન

તૂટી પડશે=નીચે પડશે

ઠાટકા=કડાકા; ગડગડાટ

ચિગમ્=ફાટી

ભયંકર=નિહામણા

ખનાન=ખીના

અતિવૃષ્ટિ=વણો વરસાદ

કરાં=એર જેવાં પાણીનાં

અંધાયલાં ટીપાં

હિમ=ધણી ટાઢ

ધરતીકંપ=જમીનનું

હાલવું તે

જવાળામુખી=અળતા

મોંવાળો

આનંદકારી=ખુશકારક

મંદમંદ=ધીમો ધીમો

નિરંતર=રુ મેથાં

માફક=અનુકૂળ

અદ્ભૂત=નવાઈ જેવું

ચમત્કારી=નવાઈ જેવું

દીંગમુદ=તાજુબ

દીંગ થઈ જઈએ છી-

એ=અકબ કહ્યું કરતી

નથી

છેવટ=આખર

અનંત=પાર વગરના

ધોડા=મોડી છાળો

મોળાં ઉતરી જાય=

ઝોટ થાય

છાયા=પડછાંયો

સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્ના આવે

એવી સ્થિતિ

આત્મા=જીવ

ખોળી આમાંથી=કરીર-

માંથી

અચાલ — આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી
પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના કા કારણથી
દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ
કા કારણથી થાય છે ? ભયંકર ખનાનો ગણાવો. આપણા કરીરમાં
ક્યા ક્યા ચમત્કારી ખનાનો બને છે ? એ શું છે ?

પાઠ ૧૫ મો.

સત્તા=બળ; શક્તિ

વિસાતમાં=મજલતરીમાં

અમલનુંકૃત્ય

ઈંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન

અને કર્મ થાય છે તે

(જ્ઞાનેન્દ્રિય પાંચ છે

જેમકે આંખ, કાન,

નાક, જીભ, આમડી,

કર્મેન્દ્રિય પાંચ છે જેમકે

મોં, હાથ, પગ, ઉપસ્થ,

મુકાં;)

બહાનું=પૃથ્વીનો ગોળો	સર્વવ્યાપી=બધે ફેલાએલો	નિયમસર=મુકરર કરે
સમર્થ=જેરાવર	સર્વગુ=બધું જાણનાર	વખતે
કાર્યો=કામ	આપોઆપ=પોતાની	ન્યાયી=મનસારી
ખતરી=ભરોસો	મેળે	દયાવાન=દયાળુ
વ્યાપી=ફેલાએલો	અમુક=કરેક; ચોક્કસ	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સર્વ શક્તિવાન=બધી	આધારે=આશરે	સોસવું=ખમવું; વેઠ
શક્તિવાળો; બધી વાતે	હેતુ=મતલબ	પાપ=છત્રની આગ્રા
પુરો	ઋતુ=મોસમ	ઉલટું કરવું તે.

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે ? દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઈ કઈ ? આ બધી જગતની રચના કોણે થઈ છે ? પરમેશ્વરને મોટો અને જેરાવર શાથી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વગુ શાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યાં છે ? જગત ક્યાં મે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહે છો ? પરમેશ્વર ક્યારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? છત્રની નિયમે પાળવાથી ફળ શું ? સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વગુ, સમર્થ ન્યાયી, માયાળુ દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭ મો.	નાર	સપાટી=ઉપલો ભાગ
આગબોટ=વરાળથી	એકંદર=કુમે	ખડક=પાણીમાં ઠંડાઈ
આમતું મેટું વહાણ	બરફરીએ=ફરીઆની	રહેલો પત્થર
વિશાચત=ધંઆંક	અથવચે	માખડું=મોટું કાણું
ખાસ=મુખ્ય	મુસાફરી=સફર	કપ્તાન=આમબોટનો
ખમાસી=વહાણ ચલાવ-	કંકારવામાં=ચલાવવામાં	ચડો અમમકાર

વીરઅમલદાર	૬૬ મનથીઅપાકા વિ.	દરજાઅર્થ;અર્થઅ
અવકાશઅખત	મારથી	અમરઅપમ; અમળ
મહાઅકાટઅખાટ; શાર-	મહાઅકાટઅકવાટ	પાદગીરીઅનામના
અકાર	સહાસઅવિચારી કામ	કાલિસ્તઅપાદગીરી
પદમઅએક વાજાન;	ડાલઅસહ મહાવવાનો	રહેવાને માટે ઉભો
દોલ	ચાંબલો	કરો ભો અણુતરનો
પુતકઅઆગબોટનો આ-	જળચરઅપાણીમાં રહે-	ચાંબલો
ગભો ઉપરો ભાગ	નાર	

સવાલ—આગબોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ? નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કપ્તાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં બચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખલાસી અને સિપાઇઓનું નામ જાણી અમર રહ્યું ? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કાણે શું કરાયું ? સાર—દરેક માણસે પોતાની દરજ અર અંતઃકરણથી બળવવી

પાઠ ૧૮ મો.	અબચળતરેહનોઅનવાઈ	આજીજીઅકાલાવાલા
દરતોઅચોગરદમ	જોવો	ઝાળીઅનાળચાવાળી
કાટઅછોથી બાંધેલીકુંડી	હઠાડાને અંતેઅસાજો	લોટી
ગાડી મળ્યુત દિવાલ	અણુતરઅઅણુવાનું કામ	છલમીઅગદુગર; મંત્ર
કાબેલઅહોશિખાર	બેહઅછુપી વાત	અણુનાર
મિસ્તરીઅમુખ્ય કડીયો	હીકમતઅચુકિત; તદખીર	નિર્ભયઅમય વમરનું
કે સલાટ	એકકેઅમુકામે	સ્થાનઅટેકાણું
સુલતાનઅમુસલમાન	છલમઅગદુ	કપ્પુલાતઅવચન
રાજા; સુલતાન	એકકઅનકી; અરર	

સવાલ—અહમદશાહ કાણુ હતો ? તેણે કયું કહેવ વસાવ્યું ?

કોટ બંધતો હતો તે પાંચો હપડી શા કારણથી બંધતો હતો ? હપડા
જવાનું કારણ સુભતાવના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કહ્યું
માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા કાલ કયા છે ?

પાઠ ૧૯ મો.	અથવા આપરી તે	બતા=દેખાડ
પ્રમાણિક=વાજબી રીતે	હૃતર=ચોપડા	કાધર=કપા; કચે ઢેકડે
ચાલનાર	ખિત્ત=દુઃખ; દીલગીરી	આનાકાની=કા ના
કંટાળો=તિરસ્કાર	સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	ચાપુક=ચાપો
નામું ઠામું=લેણદેણને;	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
હિસાબ	કુલાનો=પુણ થતો	જસકુ=જેને
આડું અવળું=જુઠું	અમે=એ	પાગળ=મૂર્ખ
બાજવટાવ=બાજુ વગેરે	બનીઆ=વાણીઆ	કરતો કરનો=કારભાર
વટાવ=નુકસાની લેવી	ચલ એ=ચાલ	સાખ=આખર; વટ

સવાલ—છગતને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું
દુકાનમાં એક દિવસ શી બીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે
ગણ્યો ? થોડીતર પછી બીજો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું
આવ્યું ? મીચો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ? ગુમાસ્તાને શે
શા માટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ? ગુમાસ્તાને કમાઈતું
શું ફળ મળ્યું ? સાર—કોઈને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવ
નહિ, કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.	આર=ભમગડાની નીચે	ચીતરેલો નમુનો
ખરું કામ=બાજબીકામ	લોઢાની પાતળી સળી	મશ્કરી=મજાક
છાતી ચલાવનાર=હિંમતવાન	હોય છે તે	હાખલો=હિસાબ
તરાવ	અણબનાવ=એ બનાવ	નિંદા=કોઈનું ભુંડું
કાને=સાંભળવાને	નકશો=ગામ કે ઢેકનો	ભવું તે

મેઠું ઉતરી મઝેલું	શરમજમાન; સહે	માલ=રીતમાલ; વર્તણૂક
જખવાએલો	હાસી=મજાક; ખરેખરી	હજીઓ=કાસ; ટોટા;
કસુર=વાંક; ખાખી; બૂલ	છાપ=અસર ;	દિસાહ
વંકાવું=મેળ ન રાખવો	ચાહે=કરુંકે	દુગુંથું=અનીતિ

સ્વવાણ—જવાન'દને જીવસુરામ ચુનીલાલ અને મહેતાજીના છોકરા સાથે અલગનાવંચરાવું કારણ થું ? એમાં વાંક કોનો હતો ? જવાન'દના વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યા સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું, કોઈની પણ શરમ રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧ મો.

વિક્રમાજીત=જીતાય નહિ	યોજવા=કરવા	મન
એવો વિક્રમ	બાળદત્તા=માગકને	હજમ=વાળંદ
અજીત=જીતાય નહિ તે	મારી નાખવું તે	આશરો=મદદ; સંહાયન
મેવાડ=ઉદેપુર; (રજપુ.	નિર્દોષ=ખીનગુનેહગાર;	બાળ=તપાસ; પતો
સ્તાનમાં છે)	અપરાધ વિનાનો	રક્ષણ=સંભાળ
છંદ=નકારી ટેવ	દયાજનક=દયા ઉપજાવે	જીવ્યું=જિંદગી
બ્યવસ્થા=ગોઠવણ	એવા	સાર્થક=સફળ
પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય	પીમળ્યું=પોચું થયું;	સર્વસ્વ=ખેડું
સરદારો	દયા આતી	સપુરત=સોંપણ
ઠાર મારવું=જીવ લેવો	ત્રાતકી=કૂર; નિર્દય	ચર્ચાવ=ફેલાવ; પ્રસરે
ધાવધવરાનાર બાપ	વર્ણન=વખાન; હકીકત	પરિણામ=ફળ; છેવટ
દાવો=હક	કષ્ટપાત=ધણું રડવું	હઠરાણી=આખર કરી
રણુપ્રાસ=રાણીએને રહે-	કમળવું તે; રડારોળ	પન્નું=એક જાતનું
વાનીજમા; જનાન ખાતું	રાજમકત=વફાદાર	કીંમતી રતન
	કઠણ હેયું=દયા વગરનું	

સ્વવાણ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો ? હંમેશાં કોનો

કોઈશ ? ઉદેસી'મને' છન લેવાનું' વનવીરે શા માટે ધાયું ? ઉદેસી' મને બચાવ કેવી રીતે થયો ? પનાએ ઉદેસી'મને કાને સોંપ્યા છે કે ઉદેસી'મને રાખવાનું' કારણ શું ? સાર—આપણી ફરજ ખર અંતઃકરણ પૂર્વક બળવવી અને તે બળવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ

પાઠ ૨૨ માં.	હિકમત	બૈરી પરકથો નથી
ધલાકો=ધણા બિલા, સંખ્યા=મણતરી	માન્ય રાખી=કપુલ કરી	કોડ=હોંસ; હંમમ
એલન્સિ અને સંસ્થાન	મોતને કરણે મયા=મરી	નિયમ=કરાવ
મળીને મએલો મવર્ન	મયા	બાઝી=વળગી
રના તાબાનો ભાગ	આજીજી=કાલાવાલા	બાઝક=હક; કાલાવાલા
સૈકો=સો વરસનો કાળ	રાહ=વાટ; વાર	છક=દિંગ; ચકિત
મુકાની=મુકાન ફેરવનાર	શિર=માથું	હડસેલી મૂકયો=ધડકો
મફલત=બેપરવા	એકલદોકલ=એકલો	મારી ફેંકી હોધો
ખડક=પાણીમાં ઢંકાએ	ચિંતા=શીકર; ધાસ્તી	બધુ=ભાષ
ભો પત્થર	છાતી ભરાધ આવી=	ધર્મ=ફરજ
નિથે=નકો; નિરધાર	રડવું આવ્યું	બધુધર્મ=ભાષ તરીકે
બચવાના=હિમરવાના	ઉત્તર=જવાબ	ફરજ
ધરાદો=મનમુખો; વિચાર	કપુલ કયું=માન્યું	મહીસલામત=સુખરૂપ
નીમ્યો=નિમણુંક કીધી	સંસાર માંડયો નથી=	યોજના=ગોઠવણ
મુકિત=તદબીર; કળા;		

સવાલ—ગેવા ક્યાં છે ? ગેવામાં કાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોટુંગીજ ભોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણ શાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કસાને શું યોજના કરી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાષને પડવાની શા માટે રજા આપી ?

તે મરી ગયો કે નહિ ! સાર—માઇએએ એક ખીનપર હેત
રાખવું જોઇએ.

પાઠ ૨૩.

ચિત્રકળા=ચીતરવાની

કળા; શીખવાની નિશાન

ચિત્ર=કામી

ઉપરના=ઉપલા

ચિત્રકળા=ચિત્રકામ

શ્રેષ્ઠ=કેતમ; સાથી સરસ

તોલે=અગામીમાં

અદેખો=ખીનનું સાક

જોઇ બળે એવો

સમાન=અરોઅર

કીર્તિ=આખર; માન

કલક=એવ; બટો

અનેક=એકથી વધારે;

ધણા

ગપો=જુઠી વાતો

દિનપરદિન=દરરોજ

હરિકાષ્ઠ=અરોઅરી;

નકલ=ઉતારો; કાપી

અજિએલ=ખીનનું સાક

જોઇ મનમાં બળે એવો

વખોડવું=ખોડ કાઢવી

વડાન=મેટાઇ; માન

જનમાણી=આવણ વદ

૮; જોણ આક્રમ;

કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ

અદેખાન=પ્રર્ણા; વેર

પંચ=પાંચ કે તેથી

વધારે માણસની મં

ડળી. વાંધો પતાવનાર

લવાદ

કળા=કૃત્તર; કસમ

મદખો=મદપના કીધી;

ધારો

ટાપુ=મેટ

ખાળા=ખોકરી

સાખી=ખમી; સહન કરી

શોભા=ખૂબસૂરતી

શાંત થયું=નિરાંત વળી

દશા=હાલકવાલ; વલે

૩૫૩=૬૭૨

ખીકી=ચીતરવાની કલમ

કુપી=છાની; યુમ

કીખી કુપી ન રહે=

કામ જણાઈ આવે

ડગવ=નિશ્ચય

ચિત્રકાર=ચિતારો

બેદરકારી=બેપરવા

ક-તેજન=પ્રભિ; મદદ

ક-તેજનદાખલ=ઉત્તેજન

માટે

અભિપ્રાય=વિચાર; મત

નિરાશા=તાકમેદ

વીલે મોટે=હિંદે અહેરે;

અંખવાણો પડીને

અદેખાનું મોં બાળે

અદેખાન ન કરો

સવાલ—ચિત્રકળામાં શું શીખવાય છે ? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા
વિદ્યાર્થી હતા ? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું ? એની હોશિ-
યારી જોઇ કોણ અદેખાન કરવું અને કોણ તેની અરોઅરી કરવા

પ્રયત્ન કરતું ? ત્રિભુવનની આજરને કલંક લખાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી ? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો ? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખચર ચોટેલી હતી ? દરેક ધનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ચિત્ર કાઢ્યાં ? કોનું ચિત્ર સૌથી સાફ હતું ? ધનામ કોને મળ્યું ? એ ધનામના રૂપીઆ કોને આપવામાં આવ્યા અને શા માટે ? પ્રાણજીવનને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો ? સાર—જે પોતાનું બહુ ચઢાતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિદ્રાષ્ટ કરવી પણ અદેખાષ્ટ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫.	આરામ=વિસામો	પરંતુ=તોપણ
સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ	રાજવાડો=રાજકુટુંબને	ધર્મરૂપાથી=પરમેશ્વરની
ચએલો હોય તે	રહેવાની જગા	મહેરબાનીથી
પ્રવાસે=મુસાફરીએ	બાન=સમજ; અક્ષલ	સવાલ જવાબ=વાદ-
સંધ્યાકાળ=સાંજ	માર્ગે=રસ્તે	વિવાદ
નગર=જહેર	ખોચી=ગરદન	સંબંધ=આબત; વિષે
સરકારવાડો=રાજકુટુંબને	એકાએક=ઐચિંતો;	અત્રે=અહીં આ
રહેવાની જગા	અકદમ	સ્થિર=કાયમ; અચળ
વ્યાધિ=વાધ	ગરબડ=શોરખકોર	બેદ=તદ્વાત; ફેર; ફરક;
ચર્મ=ચામડું	સ્વામીજી=મુરખ્ખીજી	આસન=મેસવાનું સાધન
વ્યાધચર્મ=વાધનું ચામડું	મુકામ=વાસ	રાતવાસો=રાત ગાળવી તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું સમજ મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી કહેતો હતો ? સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬ મો.	લોકોની હાલત તપા-	વેશે=પોશાકથી
નગરચર્યા=જહેરમાં ફરી	સરી તે	અચ્છે હો=સારા છે

અમેએ	પુલાયો=મગર થયો	હક=માલકી; દાવો
તેરા ચલે=તારા ચાલે	વાણી=મોલ	હસ્તાવેજ=ખત; લખત
માર ડાઘીઓ=મારી નાખળે	રસ=લહેજત; સ્વાદ	જગીર=ઇનામમાં મળેલી જમીન
પાદરી=પ્રિયતી ધર્મનો	શ્રોતા=કથા સાંભળનાર	જપત=કમળ
બોધ દરનાર	આંસુ ધારા વહે છે=રડે છે	અંદેનવાજ=મરીયપર
ઉપદેશ=બોધ; શિખામણ	ભાવિક=અદાળુ; આ-સ્થાવાળા	મહેરબાની રાખનાર
ભાષણ=વ્યાખ્યાન	ક્રોમળ=નાજીક	તાંત્રાપતરાં=તાંત્રપત્ર
પુરાણી=ઇશ્વર સંબંધી	રીકાં પડી ગયાં=ઝાંખા	પ્રસન્ન=ખુશ
વાત વાંચનાર	પડ્યાં; મોં ઉતરી	ઠાયમ કરી આપ્યું=ખ-
કથા=ઇશ્વર સંબંધી	ગયું; ઉદાસ થયાં	હાલ રાખ્યું; મંજુર
વારતા	વતન=જગીર	કીધું; કપુલ રાખ્યું

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યા શું શું જોયું? રાજાએ નગર-ચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ? રાજાએ દેસાઇની જગીર શા માટે કપુલ રાખી? પુરાણી કાથી પુલ્યો? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડ્યો? સાર રાજાઓએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઇએ?

પાઠ ૨૮ મો.	મજબ=મુસાફરી	રાન=જંગલ
બિંદગી સુધી=મરતા સુધી	હેરાન=દુઃખી	પડપુછ=વપાસ
સોદો=માલ	ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે	મફત=વગર પૈસે
બટકનો=રખકનો	બંદર=નદી કે દરીઆ	ટંગાઇ=મટકાઇ
ભાવ=કિંમત; મૂલ્ય	કિનારે આવેલું શહેર	પાઠ ૨૯ મો.
રકબ=તકરાર	કે જ્યાંથી ધણો માલ આવળ થતો હોય તે	સોદાગર=વેપારી
		સાગરુંજ=તરતજ

લાલ=લાલ; લાગ	નમ	આલ=આલ
ઝિલાલો=ખમાતો; વેઠાતો	સરિતા=નદી	અંતરમાં=મનમાં
ગરાસીઓ=ઈનામી જ	નીર=પાણી	નમે=ફેલાય; થાય
મીનવાળો રબપુત	સિંધુ=હરીઓ	જગદીશ=પરમેશ્વર
કરગરીને=કાલાવાલા ક-	સમાંય=સમાવેશ થાય	કરણા=મહેરખાની
રીને; આજીજી કરીને	પૂર્ણ=પૂર્ણ	ધટતું=લાયક
પછડાયા=અફળાયા	નવ=નહિ	હતું=સીલકમાંનું
અતિશય=ધણે	તૃપ્તિ=સંતોષ	પાસનું=પાસેનું
લોભે લક્ષણ જાય=	તણી=ની; છટ્ટી વિભ-	ખાય છે=ગુમાવે છે
લોભ કરવાથી આખર	કિતનો પ્રત્યય	

સમજુતી—પણી નદીઓનું પાણી હરીખામાં ભળે છે; તોપણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી, તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીયા મળે છે તો તે દશની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વરે મહેરખાની કરીને આપેલું હોય છે તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે. **સવાલ**—લોભીઆને કાણુ ઝાળખતું હતું? લોભીઆએ ખીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠગાવ શા માટે કાઢ્યો? નાળિયેર માટે ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઓ શાથી મરી ગયો? સાર—અતિ લોભ એ પાપનું મૂળ છે.

પાઠ ૩૦ મો.	રાજધાની=પાટનગર	શરણે=તાથે
પ્રતાપનાથો=મેવાડનો	તળેટી=પહાડના મૂળ	ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ
રાજ	આગળની જગા	કુળ=વંશ; ઝોલાદ
અસલ=જુની	શૂરો=શૂરવીર; જહાદુર	કન્યા=કુંવારી છોકરી

પણ્ય=આધા; નિયમ
પુરતા=જોઈએ તેટલાં
સાધન=સાહિત્ય
આરંભી=શરૂ કરી
પરાક્રમ=અહાદુરી
સેના=હરકર; ફોજ
તબવીજ=તપાસ
છુપે છુપે=છાને છાને
તૂટી પડતો=એકદમ
હલ્લો કરો
ખૂટતાં=ઓછાં થતાં
ગુફા=અખોજ
ધાર્તા=શીકર

ટળવળતા=ટળવળાટ
કરતા
ભાણું=જમવા માટે
પીરસેલી ચાળી
ધીરજ=સચ્ચરી; શાંતિ
દુઃખની અંદર=દુઃખને
વખતે; દુઃખમાં
જમસુસ=છુપી તપાસ
રાખનાર; આતમીદાર
હાડ=મપકો
જળવી=સાયવી
દુઃજગે=ઓઢા
બહાણું=કંઈ વહેચવું તે

ધન્ય=શાઆશ
અંચકાર=પુરતક
ખતાવનાર
દોઢત=પુંજી
ખાનદાન=ઈંચા કુળની
તંગી=તંગાસ; ખોટ
નિભાવ=ટકાવ
ખાતરી=બરોસો
સોગન=કસમ
સ્વતંત્ર=ધુટો
દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
સ્વદેશભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના ખની ? ઉદેસાંગ
ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? એ દુઃખો
એણે શા માટે વેઠ્યાં ? ઉદેપુર કોણે વચાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજે દેશ
જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી અને
શા માટે ? પ્રતાપને મદદ મળ્યા પછી તેણે શું કર્યું ? મરતી વખતે
પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાનો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ થયો ?
ભામાજ્ઞાને શા માટે જ્ઞાત્રાશી ધટે છે ? સાર—પોતાના કુળની
આબરૂ સાચવવા માટે મને તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું
પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧.

નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે
વખતસર=વખત પ્રમાણે
અહતી=આખાદી
આધાર=આશરો
ગોંડાળો=મરખ

પ્રયત્ન=ધણી મહેનત	મુસ્કેલી=અડચણ	ઘંતરાજી=ગુસ્સો; કરડી
ઝારંબવું=ઝર કરવું	અણુગમતી=નાપસંદ	નજર
ખલેલ=હરકત	બાબતો=વધથો	અમૂલ્ય=ધણી જીમતી
કરાવેલા=નકી કરેલા	કીમતી=અમૂલ્ય	વર્તવાની=ચાલવાની
અમુક=ચોક્કસ	નિયમિતપણે=મુકરર	અગત્ય=જરૂર
નડતર=અડચણ	કરેલા નિયમ પ્રમાણે	કળવણી લીધાથી=વિદ્યા
મુદત=વખત	આરામ=વિસામો	બણવાથી
કાળજી=ખંત; ચેટક	કોશીશ=યાતન; મહેનત	સરતાં=સોંધાં
ભંગ ધાય=તૂટે	ઉંધુ વળે=ખમડે; ખરાબ	અસુરા=મોડા
ઝેરલાજર=હાજર વહિ તે	ધાય	રાહ=વાટ
ખહાના=મોડા	વહેવાર=કામકાજ	

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાની ઉપર છે ? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય ? બીજી કામ ક્યારે ઝર કરવું ? વાયદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો ? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું ? અને ધાય તો તે શી રીતે ? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ઝેરલાજ થાય ? નિયમ પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર કાથી જાણવામાં આવી ? જરૂર બરેલું ક્યારે કહેવાય ? સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨.

માણ=જીના	ગયા	મમતી=પોતાની મરજી
સ્વર્ગવાસ થયો=શુભરી	સંતાન=છોકરાં	પ્રમાણે ચાલનાર
	હયાત=જીવતા	પાઠશાળા=ઈંચું શાળ

પનારી શાળા

=પોતે

કુ=જીવાન

=લાગણી; દયા

ક્ષા=તોલ

શાસ્ત્ર=વહાણ

લાવવાની કળા

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર

સ પ્રદાય=ધર્મનો માર્ગ;

પંથ

મરદાની=પુરુષને શોભે

તેવી

અટકાવ=બાધ

છૂટ=રજા

પંથ=ધર્મનો માર્ગ

દેવલોક પામ્યા=ગુજરી

ગયા

પ્રાર્થના=માગણી

પ્રસિદ્ધ=જાણીતા

સલાહકાર=સલાહ

આપનાર

વાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનું નામ શું? એમનો જન્મ તથા વર્ગવાસ કયારે થયો? રાજમાતા એલેકઝાંડ્રાને ઝોળખાવો. શહેનશાહ કંઈવડના હાજર્માં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે? માજી શહેનશાહમાં કદ કદ હતી શક્તિઓ હતી? લશ્કરી સિપાઇના શા મેં છે એ માજી શહેનશાહ કયા કારણથી જાણુતા હતા? મહારાજ પેકવડ શા તરીકે જગજાહેર છે? સાર—આપણી પાસે ધણી દોલત શા જગીરો હોય તોપણ મોજમજ ને આજસમાં વખત આવવો નહિ.

પાઠ ૩૩.

શ્લો=અટકા

વો=મેડોળ; કદરૂપો

=ગુનો, વાંક

=ખાંપણ; ખામી

પુર=મજાવાળો

=સવાજ

ર=હેરાન

મુખાધિ=મૈવકુદાધ

શેખી=પતરાજ

અન્યાય=ગેરમનસાફ

ભંગડો=પગે ખોડવાળો

ખાડો=જોની કખાંખની

કીકી ત્રસી હોય તે

મુગો=જોનાથી મોટે

બોલાય નહિ તે

અવયવો=ભાગો

ચલણ=સત્તા

ખોડખાંપણ=એખ

કૃતિ=કરેલું તે; કામ

ચયના=ખનાવટ

સંપૂર્ણ=પુરેપુરું

ફપ=દેખાવ

કુવાલ—કેવલાલને હસવું કેમ આવ્યું? શીતીલાલે હસવા માટે

ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે સારે કંવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આવે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાપણ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કષ્ટ વાતમાં શરમાવું અને કષ્ટ વાતમાં ન શરમાવું ? સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોનો મસ્કરી કરવી નહિ. કારણ કે એ પરમેશ્વરની મગ્નક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪.

વિનોદી=આનંદી

મૂળ=અસલ

હાજરજવાબી=તરતજ

જવાબ આપે એવો

શુળી=હાંસી

વિદ્ય કર્યા=પાછા કાઢ્યા

જહાંપનાહ=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર, પાદશાહ

નામદાર=પ્રખ્યાત;

નામીયા

ખડકી=ગોઠરી

બંદેનવાજ=ગરીબપર

મદુરયાની રાખનાર

એકદમી=અવિવેક

સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજબી હુકમ કરતો ? ખીરખલ તે હુકમ કેવી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરખલ પાસે કોણ આવ્યા ? શુળી જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કષ્ટ કષ્ટ ધાતુની શુળી જોઈ ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરખલ શું જવાબ દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ? સાર—દરેક માણસે સમયસમયકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫.

કાનડી=કાનડાના રહે-

વાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-

વાસી

મુજરાતી=મુજરાતના

રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-

વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના

રહેવાસી

શીખા શુભી=મુસલમાનો

ધર્મના પંથ

અંદરો=મોતો સકરો;

શિક્ષક

પહેરવેશ=પોશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા

વર્ણુ=જાત

ચોટલાં=શીખા

જીલફા=લટીઆ

સાફ=આખુ; બધું

ચોરણો=પગે બેસતો

અને જાંઘેયા પહેળો

લેધો

કંમર=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી

જાટકતું લુગડું વાંટા

જીવુ તે

કંમર=જાંઘડા પાય-

ચાનો લેધો

ધારો=દરતો લેવાળો

ચણીઓ

આઠણુ=કોમરીનું આઠ-

નનું લુગડું

સાજ કાઢે છે=માથાપર

આઢેલો કંડો મોઢાપર

લાવે છે તે

સુરસાલ=પાટલુન

સદરો=ડુંકા બાહેનું

મોટું પહેરણુ

કસ્તી=પારસી લોકો

ભીંગની વણેલા પાટી

કંમરપર બાંધે છે તે;

જનાંધ

નાતબહાર=ખીજનાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેવાળો=વર કન્યાના

હાથો હાથ મેળવીને

ખાડું=કન્યાને માંડવે

વરરાજા ન જતાં બે

ધારવાળી તરવાર મોક-

જવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી

ગયો હોય તે સ્ત્રી; રાંડેલી

હસતી વણી=નીચ જાતે

(કાળી, દુબળા વગેરે)

છુટ=રજા; પરવાનગી

છૂટ હોય છે=ગાધ

હોતો નથી

હરકત=ગફલત; અડચણ

અળ=મુઠકું

સગડાં=અસ્તુ, પારસીના

મુઠકા મૂકવાનો કુવો

બોલી=ભાષા

રાટી=રાટલી

જાકર=રાટલી

માટી=માસ

જાકર=રાટલી

સવાલ—મુંબઈ હલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકોની છે? હિંદુઓના

કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય?

એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે? એ તરફ જતો ઓળખવાની નિશાની

આપો, એ તરફ જતોના રિવાજ સમજાવો. શુબરાતમાં કયા લોકો

દાર પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતમાં બેરાં જોળખવાની નિશાની આપેા, બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપેા.
સાર—દેશ દેશના રીત રિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬.	માગણી=માગું	ભંગ=નાશ
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજા	બળાતકારે=જેરજીવમયા	અહાર્પિ=આહાર અપિ
ના પુત્ર; સમ ઋષિ	અગણિત=ધણાજ	થયો હોય તે
માના એક	વીર=યોદ્ધા	રાજપિ=રાજાએ માન્ય
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	તપોબળ=તપ વડે જે	કરેલા ઋષિ
જાણીતા=પ્રખ્યાત	શક્તિ મળે છે તે	નિર્મળ=ચોક્કસ
કુળગુરુ=રાજગોરુ; પુરો	રાજબળ=રાજ વડે જે	સિદ્ધિ=મેળવતી મુશ્કેલ
મૃગયા=શિકાર [હિત	શક્તિ મળે છે તે	એવી વસ્તુ તે; શક્તિ.
આશ્રમ=મઠ	વિસાત=ગણતરી	(એ આઠ પ્રકારની
આવકાર=આદરમાન	પદવી=ઓર્ધ્વો	ગણાય છે અષ્ટિમા,
વાનીનું=વસ્તુનું	રાજપાટ=રાજગાદી	મહિમા, ગરિમા, બ-
કામધેનું=મનમાં ધારેલી	ભારે તપ=ધણી તપશ્ચર્યા	ધિમા, પ્રાપ્તિ, પ્રાકા-
વસ્તુ આપનાર ગાય	ભૂલથાપ=ભૂલાવે	મ્ય, ઇશ્વર, વશિત્વ)
સુવાદ્ય—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ? વિશ્વામિત્રને		
કષ્ટ પદવી મેળવવાની હઠ્ઠા થઈ અને શ્વા હપરથી ? વિશ્વામિત્રની		
વાત કહો. સાર—(૧) ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે.		
(૨) જેનામાં કોષ અને માનની હઠ્ઠા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ		
આવતા નથી.		

પાઠ ૩૭.	કામ હાથ પર લે છે=કામ	અમર=મરે નહિ એવું
અસેવા=દૂર કરવા	ની શરૂઆત કરે છે	પરવા=દરકાર; [કામ
વિદ્ય=હરકત; અસચ્ચ	કાર=શક્તિ મતવાન	આમલ=મંડ્યા રહેવું તે;

ફરી ફરીને કરવું તે	પાધરાં=સીધાં	ફેઝાં=દૂર કીધાં
૨ મારીશ=જીવતો	નહેર=નદીમાંથી પાણી	તરીકે=ગણીને; માનીને
મારીશ	લઇ જવા ખોદેલો ખાડો	અગર=અથવા
િન્સ=પુરોષ ખંડની	છાતી=હિંમત	ગુલામગીરી=જબરજસ્તી
પત્રિમમાં એક દેશ છે	મહાભારત=ધણું કંઠજી	થી ગુલામ કરવાનો
જીનેર=આધિકાર જન-	ખ્યાલ=વિચાર	રિવાજ
જીનાર	ખેજક=નકડી	મફળ થયો=પાર પડ્યો
તથોગીભૂમિ=જો મોટા	સીધી=હબ્બસી નામે એક	એક સામટા=એકદમ
ભાગને સાંધનારો જમી-	જાતના લોક	ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
નનો સાંકડો ભાગ	તોડ=નિકાલ	ચાકર

સવાલ—આપલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? ક્યા ક્યા માણસો હિંમતવાન થઇ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કાણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી ક્યા સનમાં બંધ થઇ ? સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ

પાઠ ૩૮.	ધ્રુવ=એક જાતનું પક્ષી	હરાયો=હરામનો; પાર
પટરાણી=રાજાની મુખ્ય	(એનો દેખાવ ધણો	કાનો
રાણી	કઢરો હોય છે. એ	વતન=જમીન
કાંકેમ	નાથી દિવસે દેખાતું	જાતન=રક્ષણ
પરોવાયું=ભાગ્યું	નથી)	ગુંગમાં=મજબામાં
આતક ચકવા=એક જાત-	નિજ=પોતાનો	દી=દિવસ
નાં પક્ષી	વાસ=રહેઠાણ	બે=ખીક; બો
પ્રતિદિન=દરરોજ	નિજવાસ=પોતાનો મુ-	આજ્ઞા=આમ્ર
અર=મધેડો	કામ	ચેતર=જ=પુલિંગળની

રમત	હઠ=જીદ આડાધ	ખીલાને જોરેજ=ધણીની
દીનાનાથ=ગરીબનો	દાવો=હક	દૂંધથી
ધણી; પરમેશ્વર	રજીવાસ=જનનખાતું	પલોટાવું=જાતુભવ લેવો
પડ=કકડો; દાવખેલ	સણમંગ્રામ=લકાઈ; જીદ	વિધા=હુન્નર, કળા
લહાવો=જોરીઓ	સિંહણ=સિંહની માદા	ખાળો=ખટકાવ
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી	પાણી=મળ; જોર	હારે=સાથે
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું	ખાણુ=તીત	જશ=કિતિ; ખાખર
દુઃખ પડશે તેવો તેનો	ચોટ=દાવ	કાળજાં ફાડશે=પેટમાં
ઠલાજ થશે	ખાણે=જવદેસે; કચિત	ધારકા પડશે
જીદ=ધુક; લકાઈ	કાચી=ઓછી; થોડી	શમી=મટી; દૂર ચઢ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા દારણી ઉદાસ હતો ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ન હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ? સાર—ધણિઆણીએ ધણીના હુકમને તામે ચવું.

પાઠ ૪૦.	હંચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિખાંખ=કાચ કે પા-
છાંટોએ=જરાપણુ	ખલુન	ણીમાં દેખાતી સામી
હિદત=ગમે તેમ ચાલનાર	આતુરતા=ધંતેજરી	છખી
હજુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	જગીર=કામના બદલા-
નોકર	ટાંકા	માં મળેલી જમીન.

સવાલ—અક્કલખાજખામાં અક્કલ કેટલી હતી ? એની અકકલની વાત કહો. સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ભારે તાબાના ખાણસોએ સમય-સૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧.	રાતના બારનો વખન	ખાંટા=ખૂમ
મધરાત=વચલી રાત;	ફેરણી=ચોકા, ફેરી; રોન	ફડાફડ=ફડફડ

બંબાવાળા=બંબો રાખ.	ભાગ=દાવ; વગ	અણીશુદ્ધ=વગર ધૂળ
નીસરણી=સીડી [નાર	વાઘાની ભીંત=વંડો	જેખમ=સંકટ
મીડીને=જોડવીને	પાધરોજી=તરતજ	સૂંઠ=કપડાની નળી
પથારી=ખીજાતું	હડસેલો=ધકકો	આંકડી=ખેચીને પાડ-
ફંધાઈ=ચુંગળાઈ	ધ્રુવતા=કાપતા	વાતું ઝોળર
તાજો વા=ચોક્કી હવા	ફેરા=આટા; ચક્રર	ગોટાળો=હરકત
મગૃતિ=માન, શુદ્ધિ	છાતીવાળા=હિંમતવાન	ઝોલવાઈ=ખુઝાઈ

સવાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જેવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુધારના બાઈબધે કેટલા માણસના જીવ ખચાવ્યા અને શી રીતે ? ક્યા ક્યા માણસના જીવ ખચાવ્યા ? સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨.	ખાખેહુખ=મૂળને પુરે-	મિનારા=પુરજ
મૃગજળ=ઝાંઝવાતું પાણી	પુરો મળતો	ધુમટ=અધંગીળ શિ-
(ખરૂં પાણી નહિ પણ	ખર ડિનાળામાં=ફાગણ	ખરવાળું ઢાંકણ; છ-
હવાના તપવાથી દે-	ચૈત્રમાં	ત્રીના ઉપલા ભાગ
ખાતું પાણી)	ભાસ=દેખાવ	જેવો દેખાવ
કરડા=સખત	ખારાધોડા=જે વીરમ.	ભોમીઓ=મણીતો
પાધર=સપાટ	ગામ પાસે ગામ છે.	ચકિત=સ્તબ્ધ; હિંમ
પ્રદેશ=મોટો દેશ	(અહીં વરાગડું મીઠું	પ્રવાસી=મુસાફર
વિચિત્ર=તરેહવાર	પાકે છે)	
દેખાવ=ભાસ	માહીતમાર=ખાણીતા	

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી બોડો કેમ લુલાચ છે ? ક્યા બોડો મૃગજળને ઝાળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા

દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એમ લીધે જે દેખાશે દેખાય છે તેનું કારણ સમજવો. મૃગજળ ક્યાં ક્યાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે. સાર—મૃગજળ એ ખરેખર પાણી નથી, પણ તપવાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઇ	કર્યો	કુધ=નાનો કુવો
ગુફા=ખજોલ	માથાથી પગ સુધી=	ડોકીકં=ડોકુ
કોઢણું=કાડી ખાનાર	ધણીજ	ગર્જના=ગડગડાટ
જનાવર	ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ	ધોસ=મામે અવાજ
સૂઝી આંગ્યો=માલમ	લાલચોળ=રાતા	ખાચ બીડવી=સામા
પડ્યો	નાલાયક=બદમાસ	થવું
આંતર્યો=ધેરો, કમજો	અખત્રડી=હમણાં ને	પાણી ભરે છે=દિસાખ-
	હમણાં	માં નથી; હિતરવું છે

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન સાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કીધો ? કોઢલાએ શું ચુકિત વાપરી ? સાર—(૧) ખુધ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવે નહિ.

પાઠ ૪૪

નળ=લોહા કે ચિનાઇ	ટાંકી=રોજ	ને ખીજ શંકવાકારની
માટીના ભુંગળાં	જવલ્લેજ=બાગ્યેજ	હોય છે)
જન્મારામાં=જિંદગીમાં	તીકમ=જમીન ખોદવાનું	છીણી=ધાતુ કાપવાનું
ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે	ઝાઝર; (એની ઝોક	ઝાઝર
	ધાર કોદાળી જેવી	પેચ=ખારો

સકાવે=કોક; અડલી
ટોટી=નળની ખોલી
હડહડ=ધડધડ
મુધરાધ ખાતું=મ્યુનિ-

સિપાલિટી
જંગી=ધણી મોટી
સગવડ=જોગવાઈ
વરાળયંત્ર=વરાળથી

ચાલતો સંચો
જોડાણ=સંધાણ
આગ=લાહે
ખોધ=ખાન; સમજ

સવાલ—જહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? એ ટાંકીઓ
હંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમ-
જવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુવા
નહિ ગાળવાનું કારણ શું ? જ્વાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી
હંચાઈએથી આવે તેટલી હંચાઈએ ચઢી જાય છે. મતલબ કે પ્રવાહી
છે પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સ્વખાકારી
આરોગ્યતા
સળગ=મજબુત
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ;
મરડો=પેટમાં દુઃખી ને
જાડો થવાનો રોગ
સંધરણી=વારે વારે જાડા
થવાનો રોગ
અભાવ=અચ્ચી; અપ્રીતિ ભર=ગીચ; ધણી

વિદાય થયા=ગયા
મધુરં મધુરં=જરા જરા
શૌખ=મજા; પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલાં=માંદા;
બિમાર
લાગણી=દાઝ; દયા
ચાંપતા=તરત; લાગલા
કાસળ=મૂળ; જડ
ભર=ગીચ; ધણી

ઉકરડા=છાણ મૂત્ર વગેરે
કોહવવાની જગા
જાજર=સંડાસ
ચાળું=મથાળું; કુવાના
ઉપર છોળંધ ઢાળ
પડતું બાંધેલું હોય તે
ગંદકી=ગોબવાડ
મરી=ઉતરી
જંતુ=નાના જીવડાં
કોહ=ઢોર માંધવાની જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કોણે કોની ખારફત
તપાસ કરાવી ? ગામના ભોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા હતા ? સાહેબે
એ શાથી જણ્યું ? ગામમાં રોગના મૂળનું કારણ શું હતું ? સાહેબે
રોગનું મૂળ કારણ જે પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી

સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કામ કમ રીત છે ? દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે થું થું બલામબ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂમવાનો ગુણ છે કે નહિ હોય તે દાખલો આપી સમજાવો. સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપગતી વ્રણ બાળનો પર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.	વેતડ-મખન મળગી	નભીએ=રક્તીએ
વર્તણુક=આલેચલગત	મીઠું મરચું ભમગીતે=	આવેશ=ક્રોધ
પ્રમુખપદ=સમાના હપ-	વાત વધારીને	અસર=લાગણી
રીતી જગા.	સુગંધ=સારીવાસુ; ખુશીએ	ડાગ થયા=અસહ-
હજુર=આગળ	દગંધ=નહારીવાસ	સ્થિતિમાં આવ્યા
રજા=મેળુદ	શોગ=ખિદામણી	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
પરવડતી=અતકુળ	ગાંડપખ=ગાંડાપણું;	જાતનમહેનત=શરીરની
આવતી	મુખાંધ	મહેનત
તરફી=મહેનત	ગોષણ=ગુજરાન	નિભાવ=ગુજારે

સવાલ—હાથ પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક થું થું કામ કરે છે તે કહો. પેર થું કામ કરે છે તે કહો. મગજ થું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બધે બધું નેથી થું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક ખીજની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જુઓ પાઠ ૬.) સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક ખીજની મદદ પર ગઢેલો છે.

પાઠ ૪૮.	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા	વાડમાં શેત્રુંજી પર્વત
દેલવાડા=દેવગવાડા;	કુંભારીઆ=એઆરાસુર	પાસે શહેર છે
આબુ પર્વત ઉપરના	પર્વત ઉપર છે	ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
દહેરનો બાગ	પાલિતાણા=કાઠિઆ.	મોટો પર્વત છે

રણઆમણાં=સુંદર

જૈન=ભાવક

પરધર્મ=ખીજો ધર્મ

ખાંધણી=ખાંધકામ

નકશી=કોતરકામ;

કોતરણી

મુગમ=સહેલું, સુતરું

મામલ=પોણો માલ

વાહનો=માડી, ઘોડા

વગેરે ખેસવાનાં સાધનો

છાવણી=લશ્કરનો મુકામ

રમણીય=સુંદર

આરસપહાણુ=સંગેમર-

મર; એક જાતનો

અળકતો પત્થર

અણુહીલવાડ=પાટણુ; એ

સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર

હવું; (એ વનઃજ

યાવડાએ ઇ. સ.

૭૪૬માં અણુહીલ

ભરવાડના નામથી

વસાવ્યું હતું)

શિખર=ટોચ

આદિનાથ=જૈન ધર્મ

સ્થાપનાર પહેલા

તીર્થંકર

કામેલ=હોશિયાર

કોતરણી=કોતરકામ;

નકશી

રાજ=એક દિવસનો

પગાર

શોભા=દેખાવ

દેરાણી=દીધરની વહુ

જેઠાણી=જેઠની વહુ;

વરના મોટાભાઈની

વહુ

ધ્યાન ખેંચે=મોહ પ-

માડે; અભયમ કરે

ગભારો=દેવળના જે

ધુમટવાળા ભાગમાં

મૂર્તિ હોય છે તે

દેરાસર=દેરું

ખારીક=ગ્રીક્ષા

ખીણું=છાપ

સભા મંડપ=દહેરામાંનો

વિજાળ ભાગ

નેમિનાથ=જૈન ધર્મના

૨૨ મા તીર્થંકર

વિસ્મય=અભયમ;

નવાઈ

નિશ્ચય=જીવ વગરની

પ્રવીણ=હોશિયાર

રાણકપુર=એ રજપુત

સ્નાનમાં છે.

સવાલ—ક્યા લોકોને ધર્મ પર આસ્થા ધણી હોય છે ? ક્યા

લોકો ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચે છે ? જૈન લોકોમાં જોના

ભાગક દહેરાં ક્યાં છે ? આપુ જવું હોય તે શી રીતે જવાય ? રાણકપુર

ક્યાં છે ? વિમળજ્ઞા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે ક્યાં

દહેરાં બાંધ્યાં ? સરસ દહેરાં ક્યાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ?

કયું કાતરકામ મદ્દ વખાણુવા લાયક છે ! જેએએ એ દેશને જોયા
છે તેએ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવા જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.	થોડી મુદત માટે	પારખવા ને તેના ઝોસડ
પરાક્રમી=સમર્થ; જોરાવર;	ધીરેલું નાણું	કરવા સંબંધી પોથી
શૂવીર	પુરાવો=સાબીતી	ડાંઝ=ગડી મજબુત
પરદુઃખભંજન=પારકાનું	ખનાવટી=ખોટો	ભાઈ
દુઃખ કાપનાર	સ્તબ્ધ=દિંગ; ચક્રિત	ઉગામી=ઉઠાવી
શોખી=મોજી	સાખીત=ખરું	પાંદે=પાસે
ઉદાર=મોટા મનને	પ્રપંચ=તરકટ	નીચા=છન્સાફ
શ્લોક=છંદ, જે કે ચાર	શિરામણુ=નારતો	હાંડી=ફાંસી; શૂળી
ચરણુની કવિતા	હાસ=ચાકીને વિશ્રાંતિ	હાનિ=ખમાડ; નુકસાન
રમરણુચક્રિત=ચાલદાસ્તી	લેતી વખત ખોલે છે તે	હાએ હાચું=ખરેખરું
કમાણી=પેદાશ; રણતર	રાજવહીવટ=રાજ-	કારે=કચારે
મતબખ=સાર	કારબાર	અમૃત ખરાખર=શુભકારી
વહવા=આપદાદા	વેદકચાત્ર=વેદ ખનાવ-	
ઉછીનું=વગર વ્યાજે	વાનું પુસ્તક; રોગ	

સવાલ—ભોજ રાજ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ?
એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો ? ભોજરાજ શાને માટે
પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? ભોજરાજ પિંચે શું કહેવામાં આવે છે ? એની
સજાના પંક્તિનોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પંક્તિનોના માથાનો કોણ
મળ્યો ? તેણે શું કાધું ? રાજ્યએ તેને કેટલું ધનામ આપ્યું ? ભોજરાજ
નગરચર્યા બોવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજ કાથી ખુશ થયા ?
સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્યાનને માન આપવું (૨) ગરીબોના
ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ ૫૧.

તાલુકાતંગાસ
જિનાસ=જેજ
પુરણી=પુરાણ
કારીગર=કામ કરનાર
ધમણ=વાકુંકવાનો મંચો
નર્મ=નોશીગી; રોગ
વમરના

પહેલું કુખ તે જાતે
નર્મ=પહેલું કુખ તે
જાતે નોશીગી
વાહકપતું=નરતરતું
ગુણદોષ=કાવડા મેરકાવડા
ઔષધ=ઔસડ; દવા
ખનીજ=માણુમાંથી
ખોદી કાઢેલો પદાર્થ

(જે પદાર્થ બોધમાંથી
ખોદી કાઢવામાં આવે
છે તે ખનીજ પદાર્થ
કહેવાય છે)
ખજાનો=મંદાર
સદગૃહસ્થ=સારો માણસ
તરીકે=માફક; પેટે
આખાદ=કુખી

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં કોની
ધણી જરૂર પડે છે ?

પાઠ ૫૨.

નામાંકિત=પ્રખ્યાત
હસ્તિનાપુર=એ હિંદીની
પાસે હતું
પેદી=ઔભાદ; વંશ
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ
લાભ=છોડવું તે
ભયંકર=પગાય નહિ
એવી; સખત
પ્રતિજ્ઞા=આધા; પણ

રૂપવાન=ખૂબસુરત
માછી=માછલા પકડવાનો
તથા વહાણુ હંકારવાનો
ધંધો કરનાર
કાંતિ=ખૂબસુરતી
પાંડવ=પાંડુ રાજાના
છોકરા
ચોબનમંધા=સત્યવતી;
બાસની માતા
હિતકંઠા=આતુરતા

માયું=મામણી
મંબીર=ધણી ભારે
ભયાનક=પાણી ન રાકાય
અલભારી=કુંવારા [તેની
રહેવાનું વ્રત પાળનાર]
કોશ=વચન
કૌરવ=કુરુરાજાના કુળમાં
હતપણ થએલા;
ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર કયાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની માઠી હતી ?
કાંતનું રાજાનું ભગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા
હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી
તેનું નામ શું પડ્યું ? અને કા કારણથી ? કાંતનું રાજા કિન પર કિન

કેમ કહાવા લાગ્યા ? બીજમે પિતાને માટે કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?
જાહે—માબાપની મરજી સાચી રવાને ગમે ભેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ ૫૩.	નટ=નાચ કરનાર	દરકાર વગરના
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	નૃત્ય=નાચ	પુનરેજી=કતલ
અફગાનિસ્તાન=અફઘાન	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ
લોકનો દેશ	ખંડન કરવું=ભાંગવું	કપર=ધોર
ગીબની=અફઘાનિસ્તાન	પંજાબ=પાંચ નદી	રિસારે પડ્યા=બૂલી મયા
નનું મુખ્ય શહેર	વચ્ચેનો મુલક	આગ્રા=જમના નદી પર
હસલામી=સુસલમાની	જમાવું=એકઠું થવું	શહેર છે.
વેરાન=વિજડ	કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	ચલુમ્પ=સોલંકી
દ્રવ્ય=પૈસા	રજુ=રેતીનું મેદાન	અધાપિ=આજ પશુ
મંદિર=દેવળ	જંગી=તોપની બારી	પશુ=ખાધા
રતન=હીરા, મોતી, માણિક	તાકાત=મળ; બેર	
વગેરે કીમતી જવાહીર	મરજીઆ=મરવાની	

સવાલ—મહમદ ગીબની ક્યાંને પાદશાહ ? તેણે હિંદ પર કેટલી
સ્વારી કરી ? સ્વારી કરવાનો મુખ્ય ઇગરો શું હતો ? સોમનાથ
મહાદેવનું વર્ણન કરો. મહમદ ક્યાં ચાલ સોમનાથ આવ્યો ? તેણે શું
કાઠું ? પૈસા ન લેતાં મહમદે મૂર્તિ શા માટે બાંધી ? મૂર્તિના કંઠડા
તથા કમાડનું શું કાંઈ ? સોમનાથનું દહેરું કયા રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ ૫૪.	પ્રુદ=પોતાનો	ઇલાકાનો પશ્ચિમ કિનારો
સુરત=તાપી નદીને ડાબે	નામાયું=પ્રખ્યાત	સત્ત=હકુમત
ઠાઠે આવેલું શહેર	બાર=વઢાણ લંગાર-	જહાંગીર=અકબરનો
પ્રસિદ્ધ=મશ્હૂરું	વાની જગો	છોટારો
મુખ્ય=મોટું	મજબાર કાઠો=મદ્રાસ	સત્કાર=આદરમાન

કાશો=ટોળું

દહતા=હિંમત

અગ્નિનૌકા=ઘટ સળગી

ઊઠે એવા પદાર્થ બારેલા

હોય અને દુરમનના

વહાણુને ભેરવીને સળ-

ગાવી મૂકવાને આંક-

ડીએ હોય એવું વહાણુ

રિયાત=હાલત

કાલકરાર=ખોલી

કોડી=માલ ભરવાની

મોટી વખાર

બીજા=મૂળ; સરઆત

સર્વત્ર=સર્વળે; બધે

મથક=મુખ્ય સાધન

વલંદા=હય; હોલાંડ

દેશના રહેવાસી

શિવાજી=મરાઠા વંશનો

સ્થાપનાર

બંદુકની ગોળી=છટા

નિશાની=એપાણી

ચઢતી કળા=આબાહી

અરસામાં=દરમિઆતમાં

સવાલ—સુરત કંઈ નહીં પર છે ? એ શહેરમાં ધંધો રોજગાર
ચલાવવાને કંઈ કંઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કંઈ પ્રજા
પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી ?
શું હરકત કરી ? સુદાળી આગળ કેને કોની સાથે લડાઈ ચડ હતી ?
અંગ્રેજોને સુરતમાં કોહી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? કયા સત્તામાં
અંગ્રેજોએ કોહી બાંધી ? (ઇ. સ. ૧૬૧૨) અંગ્રેજી સત્તાનું બીજા
ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોહી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ
સુરત કયા સત્તામાં લૂટ્યું ? અંગ્રેજોએ પેતાનું મથક શા કારણથી
બદલ્યું ? પછી કયાં ઠીકું ?

પાઠ પદ.

પૂર્વ=પહેલાં

આર્યાવર્ત=વિંધ્ય ને

દિમાલયની વચ્ચેનો

પ્રદેશ

મા=અથવા

શક્ય=અથવા

અસંખ્ય=ગણી ન શકાય

એટલા; ધણા

સરખાગત=આસરે

આવેશ

પરજા=હોમ

પડખામાં=પાસામાં;

બાજુમાં

કૂર=ઘાતકી

રક્ષા=અથવા

આહાર=ખોરાક

તોલ=ખરાબર

વિપુટા=ગુદો

ખાતર=ખાટ

વિરોધાતકરાર

ધમશ્વરજી ભજનાર	અખંડ=આખું; સાજું	વાટ=રાહ
ઉદ્ધ=દેવેનો રાજા	ધામને=દોડીને	

સાર—જ્યારે નખજાનું રક્ષણ કરવું.

પાઠ ૫૮.	પ્રયાસ=મહેનત	મમતા=આહના; માયા
કૈસર દિંદ=એ નામનો	નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	મુનસી=મુસલમાન શિક્ષક
ધન્ધાળ	ચાંદગીરી=નામના; ક્ષતિ	કસ્તક=તાપ્તામાં
સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળનાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા	દબ્બલા ભરેલી=ઠાઠવાળી; અપકાવાળી	કંઠેરી=સરકારી જાહેર નામું
અંબવ=આશા	સમ્મતા=સહુકાષ્ઠ	પદ=પદવી
અંપૂર્ણ=પુરેપુરી	ધાયણ=જાપમી	ખેડ=દીલગીરી
અમરણ=ચાલચલગત	પરમજીવ=પરોપકારી	વિસ્તાર=ફેલાવો
અવસ્થા=હાલત	યુજ=કંદર; પિછાણ	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
સલાહ=અનુમતિ; સંમતિ	બાપા=બોલી	ભાગણીથી

જીવાણ—મહારાણી વિકટોરીયાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં? એમના પિતાજીનું નામ શું? એમનું જન્મ કોની જોડે થયું હતું? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં? મહારાણી દિંદુરતાની બાપા ભણતા હતા કે નહિ? કંપની કનેથી કારબાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો? મહારાણીનું નામ કાલમાં શા માટે બાદ કરવામાં આવે છે?

ભાગ બીજો.

પાઠ ૬૦.	રાનો હીકરો	મુજનો મૂળ સ્થાપનાર
અંદોર=અંદરના હીકરો	જાલમુજ=મદ્યમુજ; એ	મદ્ય કતો તે પરથી એ

નામ પડ્યું છે.	ધીરી=સરીયામ	મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ
હારકા=કાઠિઆવાડના	ચોતરા=ચપુતરા	આમ્રહ=અળાતકાર; હમાજી
વાયવ્ય ખુણામાં ગાય	આશ્રય=મદદ; ઉ-તેજન	વૃતાંત=હકીકત
કવાડનાંતાખાનુશહેરછે	સ્થંભો=થાંભલા	લાડી=વહુ
જેમાં રહછોડાજની	મૂળતસ્વી=જે મુદા કે	ભંકા=સિદ્ધલક્ષીપ; હિંદ-
મૃતિ છે.	સિદ્ધાંતોપર ધર્મ ર-	સ્તાનની હક્ષિણમાં બેઠ
યુનાન દેશ=યુરોપખંડ-	આયો દોષ તે	છે તે.
ની હક્ષિણમાં દેશ છે તે.	લિપિ=લખેલી ભાષા	સંજમ=નાની નદી મોટી
ધ. સ. પૂ=ઈસ્વી સન	મુખ્યત્વે=ધણું કરાને	નદીને જે જગાએ મળે
પહેલાં	હિંસા=હત્યા; ખુન	તે જગા
નિરાધાર=આધાર વગર.	શ્રમણો=સંધુઓ	પૌત્ર=છોકરાનો દોકરો
ના; મરીમ	હિઠાઈ=અર્થાગ્રી	પુરાણ=હિંદુઓના એ
હવાખાનાં=હોસ્પિતાલો	દિત=મલું; કલ્યાણ	નામના જુના અંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
અશોકે પોતાની રીયતના બલાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
નારના ભેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી અને થોધાનો વર એ
કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧૦	હિંમતવાન	સરદારો
વંશજો=વંશમાં જન્મેલા	વચની=બોલેલું પાળનાર	કતલબકાપાકાપી
ખંડેર=ભાંગી પડેલી	ભાટ=એક જાતના આહ-	પડાવ=મુકામ
ધમારતો	જી; ખરા ખોટા વખાણ	મરણીઆ મધ=ચાહોમ
શુભરરદ્ધ=ચુજરાત	કરનાર	કરી; અંપલાવી
નીલરૂ=મીઠો તલિ એવેક	પટ્ટાવટો=રાજના મુખ્ય	મર્ગવંતી=બે શ્રવણી;

હઠાડાવણી	નિર્ભય=ખીક વગર	યાદોમ કરીને=મરણીઆ
સમય વિચારીને=સમય	રણભૂમિ=લડાઈનીભૂમિ;	થઈને
સૂચકતા વાપરીને	રણક્ષેત્ર	ઝૂઝીને=જુસ્સાથી લડીને

સવાલ—અશોકના પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? સારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના કાયમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું સ્થર કયું ? અને તે કયા હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ૬૮૬ માં શો બનાવ બન્યો ? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું ? જુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ ૬૨.	ઉંમર	રાજાનું રાજ્ય છે.
વનરાજ=જયશિખરનો	કઠાવર=ઉંચો ને ભરાઈ	ખાલસા=જમ
છેકરો	સામળો=કાળો	સતી થવું=ધણીના
દેખરખ=તપાસ	શ્રીરથળ=સિદ્ધપુર એ	મુઝદા સાથે જીવતા
મૂળરાજ=રાજાનો હોકરો	સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે	બળી મરવું તે
(એ મૂળ નક્ષત્રમાં	ત્રાસ=દર; ધાક; કંટાળો	આણુ=દુવાઈ; કુકમ
જન્મ્યો હતો)	જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વ	શૈવ=શિવને માનનારા
ઘેળું=સૌથી સારો	તની પાસે સ્થર છે	ભાલ=ધોળકા તથા ધં.
પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	(હાલ એમાં બાપી	ધુકા તાલુકાનો તથા
કમર; અઠાર વરસની	વંશના મુસલમાન	કાઠિયાવાડનો કેડો

ભાગ	હનર મહાદેવની મુતિ	ખરી ખોટી વાત
સહસ્રલિંગ તળાવ=એ	દત્તી તેથી એવું નામ	આપ=હરહત
નામનું પાટણુમાં	પાડયું હતું	રત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા
તળાવ હતું એનાપર	દંતકથા=મોઢેથી ચાલતી	

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના આપનું રાજ્ય શી રીતે પામ્યું મેળવ્યું ? વનરાજે ક્યું સહેરવસાવ્યું ? એ નામ પડવાનું કારણ શું ? આવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? આવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ્ય શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળ-રાજ્ય નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? એની મા, આપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો ગ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના આપનું તથા માનું નામ શું ? મીનજીતેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા કયારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ? જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઇ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઇ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઝોળખાણ આપો. મસૌવર્માં કયાનો રાજા તથા કયાં વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઇ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો. શ્રદ્ધાળુ કયા છે તથા શું છે ? એ કોણે બંધાવ્યું તથા કેણે પુરું કરાવ્યું ? શ્રીરમજનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે કયાં કયાં બાંધકામો કરાવ્યા ? સિદ્ધરાજ બહોલો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં ખરી ગયો ? તમે

કા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની માદીપર સિદ્ધરાજ જેવો રાજ થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને કયાં થયો હતો ? આર—જર, જોડ, અને જમીન એ ત્રણે કહ્યાના મૂળ છે. મતભળ કે એ ત્રણને માટેજ લગાધઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩.	રાજધાની	આદ્યત=દુઃખ
ઉમરાવ=અમીર	બેગમ=બાદશાહની સ્ત્રી	અપાકાપી=મારામારી
ચોધેલા=ભડવૈયો	ખામલાણુ=નાશટનીગાસે	કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક
ખામલાહીન=ખીલણ વં.	કુંગર છે.	દુરાચણી=ખરાબ
અંત ખીજે બાદશાહ	દીપી=શોભી; ખીલી	
ખા.નમર=રાજનગર;	અધટિત=અયોગ્ય	

સવાલ—વધેલા વંશનો હેલ્લો રાજ કયો ? કરણેલા પાસેથી કાણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કંઈ રાણી ખુબ્સુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪.	લૂટનાર	સુશોભિત=સારી શોભા-
ખંડ=કુલક; બળવો	કાસળ=મૂળ	યમાન
હરેયા=યોદ્ધા	સરહદ=સીમા; છોડા;	વણકરૌ=વણનાર
પઆતાપ=પરતાવો	હેવટની હદ	ઉમદા=સરસ
અંત:કરણુ=મન; હીલ	વસુલાત=મહેસુલ	ઝોરસ=મેળો
ધોર કમં=ધાતકી કામ	બેઠા=સારી; ઉમદા	ધોર=પાપી
વાટપાડુ=રરતો રોકી	પ્રવાહ=વહેણ	

સવાલ—મુજરાતનો કયો મુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજહરસાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુલાત હંધરા-વખાની હીલ કોણે ખાંધી ? અહમદસાહના વખતમાં મુજ સુખી હતી

કે નહિ ? મહમદશાહે કયું સહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ?
હાથમતી એ શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? સહેરની
દોશત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યો ? મહમદશાહનો
અમલ કયાંથી કયાં સુધી હતો ? મહમદશાહની કબર કયાં છે ?

પાઠ ૬૫.	વાર વખણાય છે.	બેટ=હારકાની પાસે છે.
મેહબો=આનંદી	જગત બુશિર=જગત	શ્રીમત=પૈસાદાર
જમ=મુસલમાની વંશનું	પોષ્ટ; એ હારકા	ફરદોશ=આબાવાડી
નામ છે	પાસે છે.	અમરાઈ=આબાવાડી
બેગડો=એ ગઢ અતનાર	ચાંચીઆ=હરીઆમાં લૂટ	હાલ=અપકો; કબરબો
શીતુર=કુલ્લડ; બંડ	કરનાર	વાળંત=વાળ
દાબ=કરમ	ખાલસા=જાત	હરતાલ=ચુરુ
શિરોહી=ચુમરાવની	પ્રતાપ=કીર્તિ	
ઉત્તરમાં છે. અહીંની તરફ મુસાફરખાનાં=ધર્મશાળા		

સુવાણ—મહમદશાહ બીજે કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ
કયાંથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ અત્યા ? કેટલા વરસની હંમરે
ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું સહેર વસાવ્યું ? કયા કયા
રાજ્યોને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? હરીઆની બહાઈમાં
કોને કોને હરાવ્યા ? મહેમદાવાહ કોણે વસાવ્યું ? અમરીઓ કુવો
કયાં છે ? મહમદશાહને કયાં હાટ્યો છે ? મહમુદે લોકોપયોગી શું
કામો કર્યાં મુસલમાન પાદશાહોમાં સિકરખ જેવો કયો પાદશાહ ગયો ?

પાઠ ૬૬.	વશ=તાબે	અકુપા=બેટ કયાં
શર=તાબે	અચાવી=પચાવી	ટકી સકાય=ટકર બધ
અમામ=અતા	કર=વેગ	સકાય
કુરુલક=તાબાખાં	કર=આવ	ખંખાત=મકી નહીન

મુખ આગળ સહેર	વડોદરા=વિધામિત્રના	મગર=અંહારી
છે. એમાં મુસલમાની	કાંઠાપર ગાયકવાડની	આપધાત=પોતાને હા
રાજ્ય છે.	રાજધાનીનું સહેર છે	પોતાનો જીવકાઠવો તે
ફતેહ=શત	હવાલો=તાબે	અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થયો ગયો ? તેણે શું કાણું ? બહાદુરશાહ કયા બે જામરા શત્રુને જીતી શક્યો નાહ ? હતિમદખાન કોણ અને તેણે શું કાણું ? ગુજરાતનો હેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭.	નાળયું=નળી	કરા=આકાશમાંથી ને
આપુ=ગુજરાતની હિત-	ધુમસ=ધુમાડા જેવી	પાણીના બંધાએજા
માં પર્વત છે.	વરાળ; ઝોસ	કાંકરા પડે છે તે
ધટા=ભરાવ	મંજુ=ધાસનો ઢગલો	ઝાકળ-કંડોના બેરથી
ચમકારા=મજકારા	ભિજી=ભિનાહ;	હવામાંની વરાળનું પાણી
જુપડું=તાડછાતું ધર	બંધાઈ જાય છે=ઠરી	થવું તે; ઝોસ; ઠાર
વાહળાં=આબહાં	જાય છે.	

સવાલ—વરાળ, વાહળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપુ કયાં છે ? સવારે ધુમસ જેવું શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળા જગા મજાવો. વાહળાં શેના બને છે ?

પાઠ ૬૮.	સદ=વહાણના કુવા સારે	સપાટી=પહાડનો ઉપભો
બેગા થયેલા=મળી	બાંધેલું પરન ભરાવાનું	ભાગ
ગએજા	જંગલ	આગબોટ=વરાળથી

ચાલતું મોઢું વઢાયું ફેરો=આંટો; ચાકર | ખીળ છેડા સુધી
રટીપર | આરપાર=એક હોઢાથી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ
મણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ
તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં
પુરો થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની
હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સુરજ
ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? છોકરાઓ ગોળાકારમાં ફરે છે
ત્યારે ધરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૬૯. | રિયાત=દાલત | વાર્ષિક=વરસની
અંતરે=છેટે | ગતિ=બળ
ચોકસ=સુકરર | જોત=સળગતો કાઢો.

સવાલ—દહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી કય
દિશામાંથી કય દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા થવાનું કારણ
શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા હોય છે અને
તે દિવસ કય ?

પાઠ ૭૦. | ટેરી=ખડખુચ | વળે છે=ધાય છે
અમાસી=ધાણ | ખરીફ=ચોમાસામાં | માફકસર=જોઈતો
કરાંડી=કપાસ, તુવેર | વવાતાં ધાન્ય | તીર=ખેતરને નુકસાન
વગેરેના સૂકા ઘેડા | વાવણી=ત્રાપણી | કરનાફ તપખીરીઅ,
ખુપરાં=સૂકાં ફૂંડાં | કરપી દે છે=રાંપડી | રંગનું જીવડું
કાઠા=નીક | ફરને છે | ધમાલ=બીડ; ધાંધલ
કાંસ=પાણી જવાનો | ની દી=લખેડી | રતિપાક=શિઆળુ પાક
માર્ગ; નીક | હેલી=આસુ વરસાદ | કમળ=જીવારના સુકા

મીઠા	પામીલમળે; આવે	મહારશમનું નામ છે
સરકારધારા=મહેસુલ	ગુણવાન=કામદાવાળા;	ખેતીકાર=ખેડુત
ખરે=ભોંયપર પડે	ગુણકારી	અંપેલી } એક જાતનાં
ધરે=ચોળે	હોબ=પાણીની ટાંકી	જામ } સફેદ ફૂલ
તંબોળ=પાન	લામ=લાગે	અંપા=પીળા રંગનું
ધરે=પહેરે; ઝોટે	અંદન=સુખડ, કેસર	સુગંધીદાર ફૂલ
આલ=જીનનું કીમતી	વજેરેને ધસીને લયકા	બલા=સારાં
લુગડું	જેવું બનાવે છે તે	ડુભાય=મોટા માથ; ખીલે
ફાટે=ચીરા પડે	મીઠા=મધુર	માટ=માટે
ધટે=ઝોછા થાય	વણતોલ=ધણોલ	ચાખડીઓ=પાવડીઓ
મલીખાત=સારી રીતે	ખામું=મળનું	દિંચોળા=હીંચકા
બળ હડા જાય=પાણી	ડૂખાડૂખ=ડુખી ગએલી	ખાટ=ખાટલો
સુકાધને ઝોલું થાય	હચારે=ઝોલે	

સવાલ—હનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે ? હનાળામાં ગામડાના લોકો ચહેરમાં શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ? ખેડુતને મહેનતનું ફળ કયારે મળે છે અને કયારે મળતું નથી ? શિખાળામાં શું કામ કરે છે ? શિખાળામાં શું શું વેચવા આવે છે ? કવિતાની સમજૂતી.

શિખાળામાં કંડો પવન વાય છે, પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે, ઝોળ થાય છે, કપાલ અને ટોળ પાકે છે, લોકો ચરીરે તેલ ચોળે છે. અને પાન ખાય છે. (૧) ચરીરે કમલા પહેરે છે, આલ ઝોટે, મરીખ માણસના પગ અને માલ ફાટી જાય છે. શિખાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને ચરીરમાં સારી રીતે (આરા ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે, (૨) હનાળામાં પાણી

હંદા જતાં રહે છે (ઝોલાં થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઝોલાં થાય છે. સખળી વનરપતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, ધુવારા ને ખાગ સારા લાગે છે, ચંદન અને વીંજળા વઢાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કાચલ ખંધુર ચમ્પ બેભે છે, અને તાપ ધણેજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઝડપ ધણી મળતી લાગે છે. દુનિયા પાણીમાં ડૂબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મલાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જુધ, જય અને ગુલાબનાં ફૂલ સારા ખીલે છે. ચોમાસામાં મુખને માટે છત્રી, પાવડી, હોંચકા ને ખાટલા હોય છે (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=હમિયાર ન-
માવી સલામ આપવીતે
અધિકાર=ઝોલા; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અ-
ધિકારી
હમિયાર=પ્રાંતનો મુખ્ય
અધિકારી
અવનર=ધલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં

ઝોલામાં મોટી નદી છે
બેજવાળી=શરદીવાળી
નાશક અને ત્રંબક=
નાશક જિલ્લામાં જોદા
વરીના મુળ આગળ
એ સહેર છે.
જળધોત્ર=પાણીનું જો-
સમંધ ઉપરથી પડવું
શગિષ્ટ=રોગવાળી
વિમામ=મામના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજાને
મુલક
મહાબળેશ્વરમુખ્ય

ધલાકામાં હવા ખાવા
નું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં
મુગામુહા નદીપર સ-
હેર છે. (એમાં પેશ
વાની રાજધાની હતી
પુનાના પાન વખણાય છે)
મંડપ=સભા.
કામદા=કાલુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઈકોર્ટ
ન્યાયાધીશો=મન્સાફ કર-
નાર અમલદારો;

જડભે વણી ખાતાનો વડો | બેસક=નકી
ડિરકટર=ધલાકાનો ડેળ | અધિકારી

સવાણ—મુંબઈ ધલાકાના કેટલા ભાગ હશે એ અને તે કયા કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય ખીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? મુંબઈમાં કયા વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ધલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ? સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ધલાકાનો ઉપરી કોણ ? તેની નીમણુંક કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓછાપર રહે છે ? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં, અને ચોમાસામાં કયાં રહે છે ? મુંબઈ ધલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું ? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું ? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઝોળ ખાય છે ? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીએ હોય છે ? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે ? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે ? ડિરકટર એટલે શું ? ધલાકામાં કયાં કયાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે ? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે ? મુંબઈ ધલાકામાં કેટલું પ્રાંત છે અને તે કયા કયા ?

પાઠ ૭૨.	કારખાનાં=કામ કરવાની	યાનક=સ્થાન; ઠેકાણું
હાથ આવ્યો=તાબામાં	મોટી બગીચા	ત્રિકોણાકાર=ત્રણપુણા
આવ્યો	ગીરદી=ભીડ	નો લાટ
ઉતાડ=મુસાફર	લક્ષ પિપતિ=લાખો રૂપી.	ખાંડ=વહાણ, આગમો.
ફાંટા=જાખા	આના ઘણી	લંગારવાની બગીચા
મીઠો=રાપડ વણવાનાં	મિનારા=પુરબ; ટાવર	ખંદર
કારખાનાં	વેભવ=સુખનાં સાધન	કરોડપતિ=કરોડ રૂપી.

આના લક્ષી	દેરાને રાખવાની જગા	કોમેજ=પાઠશાળા; હંચું
કાણુ=જકાત	સહિત=સાથે	જ્ઞાન આપવાની મોટી
વણાટ=વણવાનું કામ	દેવસ્થાન=ઘરું	નિકાળ
તાર=તાંત્રણ	ભાવણી=લક્ષરને રહેવા-	વિસ્તાર=જામીન પહો-
ત્રણ તાર=સુતરાઉ, રેશ-	ની જગા	જામ મણતાં જમીનનું
મી ને કસખી વણાટ	ગોશ્ત=લક્ષર=સોજાજરોનું	જે માપ આવે તે;
ખોડા=જાંઘડાં; અસહત	લક્ષર	ક્ષેત્રફળ
મંજરાપોળ=અસહત	રોળે=કબર	

સવાલ—મુંબઈ એટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના કાચમાં આવ્યા પછી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા તેનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? કોને વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની કાલ વસ્તી છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું જંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર શેઠજારની બાબતમાં કયું સહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું સહેર કયું ? મુંબઈ ઇલાકાનાં મોટાં સહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કાણુ વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પહતી શા કારણથી થઈ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ? અમદાવાદ અસલથી કાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ સહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કય કય છે ? અમદાવાદ કય નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩.	રસ્તો	ખાતને મળે છે)
જંબુસર=ભરૂચ જિલ્લા-	હાલર=નદી છે (રિવાકા-	ઝેમેઝેમ=ઝોમેઝોખા
માં હસ્તો છે	કાના ડુંગરમાંથી ની-	પોઠી=માલ લાદેલો બળદ
રેલવે=રેલ્વેની સરકાર	કળી ખંભાતના અ-	વજુબરખપોઠીનું ટાણું

પૈંદ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી
રાજ્ય છે (અહીંની
પાણડી વખણાય છે.)

ખંભે=સપાટી

પોરખંદર=સુદામાપુરી
(કાઠિઆવાડમાં છે)

વીરમગામ=અમદાવાદ

બિલામાં કહેર છે.
(અહીં મુનમર તળાવ
જેવા લાયક છે)

ડીસા=એ પાલણપુર
એન્સિમાં કહેર છે.

વેપારી માર્ગ=માલ લઇ
જવા લાવવાનો રસ્તો.

કારવો=અરવો; ટાળું
થરાદ=પાલણપુર એન્સિમાં છે.

નમરપારકર=સિંધની
દક્ષિણમાં થરપારકર
બિલાનો તાલુકો છે.

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ને વચ્ચે કયા કયા રોકેજનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઇ રેલવે જાય છે અને તે કયા સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબઇ જવું હોય તો કઇ રેલવેમાં બેસવું પડે ? રસ્તે કયા કયા રોકેજનો આવે ? સુરતથી નાજીક કેટલે રસ્તે જઇ શકાય ? આમગાડીમાં જવાનું સાઈ કે પગ રસ્તે જવાનું સાઈ ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબઇથી દારકા શી રીતે જવાય ? દારકાથી પોરખંદર કેટલી રીતે જઇ શકાય ? પોરખંદરનું બીજું નામ શું ? પોરખંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આમગાડી અને આમગોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪.

જુજ=થોડી

સદી=સૈકા

પ્રવાર=રજપુતની જાત

ચોલાણુ=રજપુતની જાત

ખંડણી=નાના રાજાએ

મોટા રાજાને રૂપીઆ

આપવા તે

સ્વતંત્રપણું=આપ અ-
ખસારી

રંગાડી=રંગવાનું કામ

સરહદ=સીમાડો; સીમ-

ની હદ

ધાક=કરપ; હાખ

આગાદ=અઢિઆવું

બેનમુન=જેનો જોડો

નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ

શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ

ધેરાવો=હરતો ધેર

બુરખો=મિનારા

ઢકી રકી જેવામ છે

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાલમાં ત્યાં ક્યાં ભોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કોણે ક્યાં સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઈ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦-૧૪૮૪માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યાં સનમાં જીત્યું ? ૧૯૦૩માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આખા ક્રેમ થઈ ગયું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જેવા લામક શું છે ? ચાંપાનેરના દિક્ષાનું ખ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું કહેરું છે ? પાવાગઢને ભોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ભાગ ત્રીજો.

પાઠ ૭૧.	સ્થિતિ-હાલત	સંકોચીએ=જરાયર
ગરમી=ગરમ વસ્તુને અ.	છલ:છલ=છેક માથા સુધી	ઝાઠવીએ
કકવાથી જે લાગણી	ઉપસીને=પુલીને	પ્રસરી=ફેલાઈ
પેદા થાય છે તે.	ધન=નકર	પાટોપાટ=એક છેડાથી
અપકો=કામ	પ્રવાહી=રેલો ચાલે એવું	ખીજ છેડા સુધી
કહેલા=ફેલા	ખંખેરીએ=રાખ ફેર	પુલે=કદ વધે
વળન=તોલ	કરીએ	

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી કેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનું વળન કેમ વધતું નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનું કારણ પ્રયોગથી ખતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી થીમાં જલદી પ્રસરી જાય છે ?

પાઠ ૭૬.	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	સાલકુપટ્ટા=સાલ વચેરે
સંકોચાય=કદ નાનું થાય	ખરું રૂપ	હુંદાણું=સહેજ ગરમ
વાટ=પૈડાપરનો ઝોળ	ચંકા=વહેમ; ગુંચવણ	મુકાબલો=સરખામણી;
ભોહાનો પાટો	બરેલા વિચાર	બરાબરી
સમજક=મજબુત	ડાળી=ઝોળી	
ઠાંકણું=ઠાંકણું	કસો=કેસો	

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજાવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુશ્ચી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંદાળા પાણીને ઝેક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું જા માટે કહીએ છીએ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.	ગોરમટી=ગોરાડું માટી	પુલવેલી=પકવેલી
કોમળો=મોમાં પાણી	બંધક=બંધી કરનાર	ચાંદી=ફાલ્લા; ચાંદા
બરી હલાવી કાઢી	મજબુતી=તાકાત, ભેર	હાલ=અગત
નાખવું તે	કાકડો=ગળામાં બહારની	મચરકા=ઝોડકાર
ધુંટો=મોમાં માથે તેટલું	બાજીએ દેખાતો ગઠો	હલદી=વામીટ; ઝોઢારી
પાણી	(એ ગઠો નાના ઝોઢા-	કોકીલું=ચોડું હુંદાણું
ખટુમડું=સહેજ ખાટું	રામાં દેખાતો નથી	મહીસાગર=મહી નદી
તુરે=તુરાશ પડવું	મોટા માણસમાં દેખા-	ખદખદે=ખદખદ થાય
થું થું=થુંક થુંક	ય છે)	ચકતું=મેઠેસો ગોળાકાર
બનાવડી=બનાવેલા	અવાજુ=દાંતના પીડિયાં	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં મળી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે પુનઃવત્તા

હસે ? ફટકડી કુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૭૮.	ધસરકા=ધસારાથી ખડે	જંગાલ=નાંખાનો કાટ
સીસું=મેલા જુરા રંગની	લા કાપા	કટાણું=કટાવણું
ધાતુ	મે બોલ=ચોડું	રફ=નકામું

સવાલ—હરિજનને સીસા વિષે શી ખીના કહી ? મંઠારામે કલાઈ વિષે શું શું કહ્યું ? પિતળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે ?

પાઠ ૭૯.	ટકાઈ=ટકે ઝોવું	વાળું
મેખ=ઢાપરાની વચમાં	કાળટ=લાકડું	કાલ=કાચડું
નો આડો ચાંબો	રસવાન=રસવાળું	ધાણી=તેલ દીરેલ વગેરે
ધોડીખાટ=ધોડીઆ	ટાક=વધારો	પીલવાનો સંચો
સરપણુ=ખળતણુ	શીસુ=ચિકાસ વગરનું;	ચઢિઆતો=ચઢતો
કુંપળ=કીસી	ઝટ ફાટી ભય ઝોવું	હાથીદાંત=દંતુચળ
મડ=પક	રેસાદાર=રેસાવાળુ	ધાટમ ધ=ધાટદાર
મણતરી=દિસામ	પરનાળ=નીક; મોરી	ઝોપીતે=ધસીને
દખાણુ=દાખણુ	ધટ=મજબુત	મડ=હાથો
મર આગળનું=વચલા	ખિચોખીચ=પાસે પાસે	મહોરાં=રમકડાં
બાગનું	ઝેકાકાર=ઝેકમેક	
સંગીન=મજબુત; નક્કર	ચીવડ=ચીખણું; ચિકાસ	

સવાલ—લાકડું કયાં કયાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, ખીજે, ત્રીજે, ચોથે, અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે જોળ કુંડાળા જ્ઞાના દેખાય છે ? જોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઝોપીતે સંગીન છે અને તેમ કયો ભાગ મજબુત

શું ? નાનિઝેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? ઝોનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ધર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સામ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કદ કદ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઇ શકે તેવું લાકડાપર થઇ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરિક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનરપતિજ સેંદ્રિય પદાર્થના નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ	વજ્રપાત=ફુલના ઢાંકણના	અગથીઓ=સેક્ટો
સુમંધી=પ્રુક્ષ્મો	નાનાં પાંદડાં	પુંકેસર=નરતંત્ર
સોડે છે=પીમળે છે	નાણુક=કોમળ	ઝીકેસર=ઝીતંત્ર
પાંખડી=પાંદડી	ચૂંટી=તોડી	પરાગકોશ=પરાગનો
જસવંતી=એક જાતના	સળંગ=આખો	જથો
ફૂલ	ફૂલમણી=ગોટો	પરાગકણુ=પરાગની રબ
કળી=ખીલ્યાં વગરનું	ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-	રબ=પરાગકોશના ઝીણા
ફૂલ	કને ગોટા જેવું બને	કણુ
ઢાંકણ=વંગર	છે તે	ખીજશય=ખી બંધાવા-
વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ	સરણાઇ=પીપી	ની જગા; ગર્ભાશય
	મુખ્ય=જરૂરનો	સુક્ષ્મખીજ=ઝીણાં ખી

સવાલ—અતર શેનું બને છે ? વજ્ર શું કામ કરે છે ? વજ્રના નાનાં ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું ને સમજાવો. મોગરાના ફૂલના નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઇ જેવો શા કારણથી કહેવાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડીઓ

હુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે ? ધણી નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૨.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી :

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-

વામાં

ભાવજત=સંભાળ

ચોબના=જોઈવણુ

મર=માવો

વર્ગ=જાત

પોપટા=ચણાંની શીંગો

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરું થાય

ફાલવા=ઠોભવા

પાઠ ૮૨.

પડ=થર.

ફાડ=ફાળ

ખીજાંકુર=ફણગો

ફણગો=સણગો

પોષણ=સણગો

દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં

સત્વ=કસ

માફક આવે=અનુકુળ

થાય

જામફળ=સીતાફળ જેવા

લાલાશ પડતાં રંગના

ફળ

રૂપાક્ષ=જેની માળા ખને

છે તે માણુડા. એક

જાતના ઝાડનું ખી

સવાલ—ખીને જીગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયા ખી એકદળ ને કયા ખી દ્વીદળ છે ? દ્વીદળ ખીમાં ખીજાંકુર કયા હોય ? ખીજાંકુર શું ખાઈને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે જીગે છે ? જીગીને કયા આવે છે ? કયા ખી વહેલાં વાવવાં જોઈએ ? કયા ખી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩.

સૃષ્ટિ=દુનિયા

ચોખા=દેખાવ

આરમા=જીવ; મન

પ્રસન્ન=ખુશ

અંશ=ભાગ

ડીટું=ડીચું; ડીચકું

પ્રાણુરક્ષકવાયુ=જીવનનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ,

ઓકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખજ; જોર

જઠર=પાચન કરવાની

કોથળી

નસો=રંગો

ધન=ધીચ

ધટા=ભાવ

સુખાક્ષ—તાપથી અકળાઈલા માણસ કયારે મધું દુઃખ ભૂલી જાય

છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ?
પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે ને કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં
પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંની રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ
કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે ઝાડનાં પાંદડાંની
નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સંખે અંતરે આવેલી છે તે
ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં લિલાશ પડતાં કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪.	ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ	કપાસીઆ છુટા પા-
નમસ્કાર=એ હાથ જોડી	તાવડો=પેણો	ડવાનો સંચો
માથું નમાવવું તે	વળી ન જાય=વળ દેવાય	નુકસાનકારક=નુકસાન
નર્ગા=એકલા	નહિ	કરનાર
વિચિત્ર=દેખાવમાં બેડોળ	મસળે=ચોળે	કૌરત=બળ; જોર
વાવેતર=રેપણી	ફાયદાકારક=ગુણકારી	અનિયમિતપણે=વગર
પાણીપોચી=ભેજવાળી;	જગૃત=હાજિયાર	નિયમે
શરદીવાળી	અસ્પસ્તાન=એશિયા	હલખહાર=જાહે; વધારે
સોડમ=વાસ	ખંડની પાશ્ર્વમાં દેશ છે	કાળજી=સીકર
તેજદાર=તેજવાળો;	છડીને=જોડા કાઢીનાખીને	
ચળકતો.	ચરખો=કપાસમાંથી	

સવાલ—આ એ શું છે ? આ ધણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં
આનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? આને કમ જમીન અનુકૂળ નથી ?
પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલ
જોઈ શકાય તેવી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે ?
કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે ?
આ અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? જવાબ. આ ફાયદાકારક નથી
કારણ કે આ જૂખનું મારી નાખે છે જે જે માથુસો હંમેશાં આ

પીએ છે તેઓથી ઓરાક વિશેષ બધ જાકાતો નથી માટે તે પીવાની
ટવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.	અમેરિકા=એક ખંડ છે	નક્ષત્ર=ઉપગ્રહ
ભીરી=મોટો દરજ્જો	મીસર=વિશ્વામતથી હિં-	હંદવા=ખીચ્યા વગરના
પહુન=નિશાની	દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં	કાલાં
ધિન=પૈસા વગરનો;	એ દેશ આવે છે.	કાલાં=કપાસનાં ફળ
મરીબ	કપાસ=રૂનો છોડ	વીણુવો=લણુવો
મદા=કિંમતી	પાંખડી=ઢાળી	અંકાય=નક્કી માથ
રમ હવા=ગરમી	કપાસીઆ=કપાસનાં બી	

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા
દેશમાં થાય છે. તે કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ
શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ?
કપાસનાં પુલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમી-
નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર કયારે કરે છે ? કપાસને
કટલીવાર લણુવો પડે છે ? કપાસ લણુવાનો સૌથી સારો વખત કયો ?
તેનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬.	બીંગડાં=જાડા પક	યંત્ર
લર=મળાની નીચે	સરકી=લપસી	કણુકી=ઝીણા ચોખા
ટકતી આમડી છે તે	મછવો=નાની ઢોડી	કરોડ=વાંસાની વચમાંનું
ભાવવો=કાયમ રાખ-	હબેસાં=ચાટવા	ઉલું હાડકું
શે; સમાલી લેવો	સુમાન=વહાણને ફેરવવા-	
ભાવો=ગરમી;ફૂંક	ની ગતિ આપનાર	

કવાલ—માછલીને પાણી ગહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ?
માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે જાખલો

આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી ધણું ઈંડાં મૂકે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭.	લોચા=ભાંસના ગટ્ટા	કચરધાણુ=ચુરેચુરા
નાગ=ફેણવાળો સાપ	સંકોચી=નાની કરી	ફેણુ=સાપના માથાપરનો
કાંચળી=સાપની બીંગ-	ડાચું=જડખું	પહોળો ભાગ
ડાવાળી પાતળી ચામડા	નિચોવાણ=દબાણ	ખેતીચીંગ પાઉડર=ધો-
ખાંસળી=પાસાપરની	ડંખ=ચટકો	વાના કામમાં વપરાતો
હાડકી	ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે	સફેદ ભૂકો

સ્વાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ ને એર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કેને કેને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઈંડાં મૂકે છે કે વિખાય છે ? સાપનું એર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? કયા એરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું તેમ કાચી વળી શકે છે ? સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે બળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કાઠનો રંગ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮.	કળી	લપલપાવી=ખહાર કાઢી
ખાંસાહારી=ખાંસ ખા-	છવ હિંસા=હત્યા	ગેળો=પીંડો
નાર	ગુમ થવાથી=દેખાતા	ભવ=ખવતાર
સેવાળ=લીલા	ખંધ થવાથી	
દીથી=કુંપળ; ખાંતરાની	શુંગળાતી=અકળાતી	

સવાલ—દેડકું છંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ?
તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠાનું શું
માય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે પગે તથા પાછલે
પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય
છે ? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે ચાસ
લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં
ને સાપની જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ? હોય છે
તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકો ચતાં સુધીમાં
તેનાં કેટલાં રૂપ માય છે.

પાઠ ૮૯.	પાલા=પાલડા	અગણિત=અણખ નહિ
પસારી=પહોળી કરી	મળી=એક જાતનું ઝાડ	એટલા; ધણાજ
વર્ગ=જાત	એમાંથી ગળીનો રંગ	ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ, સૌથી સારું
કરવત=લાકડા પહેરવાનું	બનાવે છે	વળામણનો=વિદાય થતો;
ઓળર	કોળ=દ્વિલગ્ન ધાન્ય	હાથીઓ
દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર	ધાણ વાળે છે=નાશ કરે	ઝૂડી ઝૂડીને=મારી
બિઠાય=બંધ થાય	છે; ઉજાડ કરે છે	મારીને
રજપુતસ્તાન=ગુજરાતની	કુજાડ=વેરાન; ઝાડ	પુરાં કરવાં=જીવ લેવા;
ઉત્તરમાં પ્રાંત છે.	પાન વગરની	મારી નાખવાં
સવાઈ=પશ્ચિમધાટ	હીણભાગી=કમનસીબ	પાથરી=ઢાંકી
ગેરાડુ=પિળાશ પડતી	ખરપડી=એ નામનું	ખાળી=અટકાવી
જાળગોળ=જાઓ ગોળ	જીવડું	ખાઉધરાં=જીખાળવાં
ટપકીદાર=ટપકીવાળું	જીખમરો=જીખે મરવાનો	
શીણુ=પરપોટો	વખત; કડાકા	

સવાલ—તીક ક્યાં વર્ગમાં ગણાય છે, અને શા માટે ? તીકના

આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ ક્યાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાદ્ય શાથી ખોદે છે ને કેટલા ઇંડા ખોદે ? તીડનાં ઇંડાને રંગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલા ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તેને શું ધણું ભાવે છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ હડતાં ચ્યાં પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૦.	ગએલાં	દવા (એ સ્વાદમાં)
જઠર=હોજરી; પચન	દળમર્તા=વાંકાદાળ પડતા	બહુજ ઇંડું હોય છે.)
થવા માટે પેટની ડા-	ચટકો=ખંડ	ખંધિઆર=વહેતું નહિ તે
બી બાજુએ ખોરાક	ચમચમે=ઝમઝમે	લીખો=મચ્છર; જૂ વગેરે-
બરવાની કાચળી	લાળ=ચીકણું થુંક	નાં ઇંડાં
સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ	તંદુરસ્ત=આરોગ્ય	ચોરસ પુટ=૧૪૪ ચોરસ
મોટી દેખાડનાર	અટકાવ=રોકાણ	ઇંચ; એક પુટ પહોળું
ભાગ=અવયવ	ખિછાનું=પથારી	ને એક પુટ લાંબું
ઠંડ=માપ	મચ્છરદાની=મચ્છર અટ-	કરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદ-
ધાટ=આકાર	કાવવા માટે જાળીદાર	ળી રંગનું પાતળું તેલ
પાસાદાર=પાસાવાળી	લુગડું	ઇંધાઇ=ગુંગળાઇ
પોલી=પોકળ	કિવનીન=સિંકોનાના	ડામર=ખનીજટાર
ધમળ=થેળ	ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું	લોખાન=એક જાતનો
ખુંધા=કમરમાંથી વળી	સત્ત્વ; તાવ કાઢવાની	ગુંદર

સ્વાદ—મચ્છર ક્યા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ? મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક મંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો, મચ્છરનાં

કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે ક્યા ક્યા ? એવી અને એર વિનાના મચ્છર ઝોળખવાની નિશાની થું ? એવી મચ્છર કરડે તેથી તાવ થી રીતે બાથ પડે છે તે સમજવો- એવી મચ્છર તારનું એર થી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? એવી તાવની ઉત્તમ ક્ષણ કય છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઈંડા મૂકે છે ? મચ્છરનાં ઈંડા અટકાવવાનો ઉપાય કહો, મચ્છરનો નાશ કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.

શ્રીમંત=પૈસાદાર

રસાલો=ખટલો; ઘોડા

લશ્કર વગેરે

બટ=આહાથુ

દેવ=રાક્ષસ

માવત=હાથીનો હાંકનાર

અત્યંત=ધણુંજ

બપેટી=વિંટાળી

ડોલ=આંકડીવાળું પાણી

કાઢવાનું વાસણ

દડુડી=નાની ધાર

ટેરવું=આગલો ભાગ

પુષ્ટ=ભરાઈ, જાડા

અંબાડી=હાથી ઉપર

બેસવાનું આસન

ચમદી=કચડી

જાંત=ધીરજવાળું

સમજદાર=સમજ વાળું

કદાવર=કદમાં મોટું

સુવાલ—શિયાળરાવ કોણ ? મહેમદાવાદ ક્યા છે અને થું છે ? જો કોણે વલાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સુંઠ થું થું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના મુઠ્ઠા ગણાવો. હાથી વિષે કહેવત કહો.

પાઠ ૯૨.

સંબંધ=વળગણ

બોથા=બડિયા; મુળના

રેશા; ડુંડા

બેમાલમ=બજાચ નહિ

એવી રીતે

તલપ=ફસાંગ; ઝડપ

સમજા=જેરાવર

ફાળ=ફુલકો

જોંધા=પૂર્વા; કમળ ક્યા

ફરક=ફેર; તફાવત

પશ્ચાત્ત=અફસાસ

રંગબેદ=રંગમાં તફાવત

પરિપક્વ=પુરેપુરે પાકેલું

હેતુ=મતલબ; કારણ

ચક્રચક્રિત=ચળકાટ મા-

રતો

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું ? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમજાવો ? જંગલી પ્રાણી ને પાળેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફક્તો રંગ બહકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો રંગ મુશીબિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩.	પ્રાણી જવા માટે	નું ટાચકાવાળું ચક્રકર
મલીઓ=સાંકડી શેરીઓ	ઉપરથી કરેલો રસ્તો	રનાયુ=જે તાંતણાથી
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર	હાડકા સાથે માંસના
ધારી નસ=મોટી નસ	થાય છે	બોઆ વળગેલાં રહે તે
મોરી=નીક; નાની ગટર	શિરા=નસ	ધમકારો=ટકારો
મરનાળું=મોટી ગટર;	રેંટમાળ=પ્રાણી કાઢવા	ઠકારો=ધમકારા

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે, એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? હૃદયનો ને પ્રાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદુ પ્રાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો. ગંદા પ્રાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી ને નસમાં થકને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ થી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધમકારા સાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધમકારા કરે છે તે મણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૬૪.

આસ=મ ભેવો

મૂત્ર=મૂતર

બાટે=રસ્તે

ધટ=ખોટ

કાઠું=શરીરનો આધાર

પેજવળા=કાંજીરાળા

તૈલી=તેલવાળા

ચરખી=ચામડીની અંદર

ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ

સક્ષમ=ગ્રીણો

ક્ષાર=ખાર

સમાર=દુરસ્ત

વીધરીને=પીગળીને;

ઝોગળીને

ફેફસાં=છાતી માંદેની જે

ધ્રિયવડે આસ ભેરાય

ને બહાર કઢાય તે

ચાલી ચુમ કાગળ=ખંડો

ટિંગ પેપર

આતરકું=ચુંચળું વર્ગ-

લા દોરકા જેવો પેટનો

ભાગ. (જે જઠરની

નીચે ડાબી બાજુ પર છે)

કાળજી=છાતીને જમણે

પાસે જે પિતાશય છે તે

શેષ=પાકી

મલ=મેલ, વિષ્ટા

તત્તર=સાર

સવાલ—આપણે ખોરાકની જરૂર ને વરાળપત્રને કાયદાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આપણે ખાઈએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોંઢામાંથી જે થુંક છુટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મુકેલો કોળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે ક્યાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં મુકેલો ખોરાકનું

ભોલી શતાં સુધીનું પુરુષનું વર્ણન કરી જરૂર, કાળજી અને આત્મચરણનું
રોષનું પાડો અને સમજાવો,

પાઠ ૬૫.	ગિટાલુપું=લપેટયું	હિટોવાળું=માણવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુભરી=કંપારી	મેળાપ=સમાપન; સં.
કામમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	યામ
નિરાગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળે=ભોટવો	ધાસ્તી=ખીક; ભય	શોષણ=ચુસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં
મગ્નીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જીનનાં
લુગડાંથી ઠાઠ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો જીનમાં કેવો ગુણ છે ?
શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે તે શા માટે ? પરસેવો શામ
છે તેથી શું થાય છે ? જીનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો
ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને
જીનનો મુકાબલો કરો. જીનના લુગડા કેમ જલદી મેલા થાય છે ?
ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેર-
વાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૬.	અને કપાસી આ છુટા	કાઢવા
સાફી=ઘેરાને પહેરવાનું	પાડવા; ચરખામાં	પીંજર=પીંજવાનું
રેશમી લુગડું	પીલાવવો	ઝોળર
સાથે=ઘેરાને પહેરવાનું	જીન=કપાસ બોઢવાનો	તાંત=ખચરાના આતર-
સુતરાઉ લુગડું	સંચો	ડાની દોરી
ખાદી=એક જાતનું	લાટ=કપાસ પીલવાની	તંગ=સખત
જાડું દેશી લુગડું	ચરખાની ધરી	ગોટીશો=પિંજરાનું લા-
બોઢવો=કપાસમાંથી રૂ	કાંતવું=કાંખા દોશ	કકાનું ઝોળર

(એનો આકાર કમ્મે- લ્લ જોવો હોય છે પથુ છેડા જોળાકાર હોય છે) ગાભલું=પીંજોનો રતો	જોટો કસ્તર=ઝીણો કચરો રંટીઓ=રંટ સાળ=લુગડા વણવાનો સાંચો	પરછટ=પરખચડું ભાગ=દાવ; વખત; પ્રસંગ પિંજરા=રતે સાફ કર- નારા
--	---	---

સવાલ—૨ શું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ બોઢવાનાં જીન મુંખામ્મ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? જીનમાં કેટલી લાટો હોય છે ? અને તે શેની હોય છે ? રતે પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંખામ્મ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી સાલા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કાષુ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંચા શેના બનાવે છે ? અને તે ક્યાંથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા જ્ઞાના બનાવે છે ? રમ્યાંથી કાપડ ચતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭.	કોશેટો=પતંગીઆને રહે	તક=દાવ
રેશમ=હીર	વાની લાંબી ગોળ દડી	શેતુર=એક જાતનું ઝાંઝ
રૂપ=ધાટ	જોટી=ગોળ દડો	રંગીત=રંગેલા
જળું=કાંદો	કોકડો=હડી	કસબ=સોનેરી રૂપેરી તાર

સવાલ—રેશમ કાષુ બનાવે છે ? એ કીડા શું ખાધને જીવે છે ? કોશેટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? કયા કયા શહેરોમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ કયા કયા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમપર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું કાયદો ? વિભાયતી રંગથી શું નુકશાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? કયા સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાંથી શે કાયદો ? મરીજ ભોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮.	જાલકો=છાજો	વેઢે તે
કાલુ=શેરડી પીલવાનો	લીલ=સેવાળ	આયાત=અહાર મામથી
સંચો	ફઝડી=ઉખેડી; ખોતરી	આવનો માલ
છારી=પક: પોપડી	ચાસણી=ખાંડમાં પાણી	ચોવડા=ચરવડાં
તરી=ઉપર આવી	રેડી ઉકાળી તાર	
ખાડો=ખડો	નીકળે એવી ઘટ બના-	

સવાલ—વસાહ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોમ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે? કોમ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે? જોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા જોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઝળી આવવાનું કારણ શું? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કષ્ટ કષ્ટ વસ્તુમાંથી બને છે?

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭.	વચ્ચેનોલ=ધણીલ	કરી; ના કહી
મુખે=મોઢે	માફ=ક્ષમા	ભાળે=જુએ
વેર્વા=નાખ્યાં	અન્ય.ય=ગેરધ-માફ	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવવા
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	માટે અરબ
નસીબ=ફેવથોગે	ધીંગીને=ઉધાર આપીને	સદ્ગુણુ=સારાં લક્ષણુ
નીચા નમી=નીચા વળી	દુખીઓ=હેરાન	ચિંતા=રીકર
વીણુ=શુ=એકએક લાઇશું	આમફ=મજબૂત	અટપટી=ગુંચવણુ ભરેલી
અસારે=હમજાં	પાખી=વગર	ચટપટી=ગમગમણુ
ગુરમે થઈ=રીસ કરી	ધીંગલા=આપેલા	મા'લે=ખુશીથી રહે
વિપત=ખાપદા; દુઃખ	નવ આલે=ન આપે	
જૂલીને=વીસરીને	વાકું ખોલી=મનકાર	

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

નસીમે ખુશી થઇને રસ્તામાં ગુલામનાં ફૂલો નાંખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જે ફૂલ યેઝા વખતમાં કરમાઇ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલામનાં ફૂલડી સારાં કામો તરતજ કરવાં.) (૧) પણ જો કે કહી ગુરસે થઇને બોલશે તો તને બધી આપદા પડશે તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાઇ કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો હીલગીર થઇ છોડી દેવું નહિ. (૩) કોઇએ જીજ્ઞાસા આપણુ ખરાબ કર્યું હોય અને કહી આપણને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરમનસાહ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને, મનમાંથી રીસ ઝોછી કરવાને, જો બડવું હોય તો ક્યારે છડવું ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઇએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઇ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું બોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં થંકાં કામો કરવાં છે. પણ બ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં ? બાઇ હમણાં આજ ને આજ. (૭) કોઇ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુન્થવણ ભરેલી વાતો પોતાની મેળે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઇને ક્યારે આનંદથી રહે ? બાઇ કાલે, કાલે, કાલે. (૮) સારાં—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬.

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર
 નિસાસો=આશા ભંગ
 થયેથી જીવને જે
 અકળામણ થાય છે તે
 વિભાસે=વિચારે
 કેરો=છઠ્ઠી વિભક્તિનો
 પ્રત્યય “નો”
 રાજાઓ=રાજા
 રાજાનં=રાજા
 નરપતિ=રાજા
 સ્ત્રીઓ=સાંભળો
 પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;
 રાજા
 હૈ=હૈડામાં
 ન માય=લેવાય નહિ
 ધરો=રાખો
 પ્રજા=રૈયત
 હૃદય=પેટ
 મેહ=વરસાદ
 માગ્યા મેહ=એકતો
 વ. સાદ

તમદેશ=તમારા મુલકમાં
 વેશ=દેખાવ
 લીલા=આખાદ
 લીલારાજ=આખાદ રાજ
 ભોગવો=ચલાવો
 સોચ=તે
 વચન=બોલ
 સધીર=ધીરજવાળાં
 નયણે=આંખોએ
 વહે=રેલો જાય
 નયણે વહે અતિનીર=આં
 ખમાંથી ધણાં આંસુ પડે
 વટે=ઐલે
 રહે=મનમાં
 ટાળો=મટાડો
 દયાળ=દયાળુ
 સંચર્યો=ચલ્યો
 મૂઢમતિ=મુર્ખાઈ
 પરવરી=ચાલી; નીકળી
 અપરાધ=ગુનો
 મંદમતિ=ઐહી અકલ
 દુભયો=નારાજ કીધે

સાધ=સાધુ; સંજનન
 પરદર્યા=તળા.
 ગૂઢ=વિકટ; ખિંચામણ
 વિકાળ=ભયંકર; ખીક
 ભાગે એવા
 કિરણ=સીધી લીટીમાં
 પડતો પ્રકાશ
 સંચર્યું=મથું
 નીરખું=જોઈ
 અજસુત=નારદ; ધ્રુવો-
 ના પુત્ર
 બૂપત મણી=રાજા પ્રત્યે
 કુળ=વંશ
 ઉદરે=પેટે; કુખે
 નમર=મુલક
 અવાસ=રહેઠાણ
 ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
 નિશ્ચિન=રાત દહાડો
 નીરખે=જુએ
 તન=શરીર
 સફળહવો=સાર્યક થયો
 તારણહાર=તારનાર

પાઠ ૧૬. ધ્રુવજીના આપ અને નારદ ઋષિ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતા એકને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર

કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલિક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે ? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો, તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે હૈયામાં શાસ પશુ માતો નથી ?

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે. તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જોવો જોઇએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો ? (૧) તે આખા રાજ ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય ? એવા ધીરજ આપનારા વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણી આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે તે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુખાંત્ર કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો, મેં ઝોછી બુદ્ધિવાળાએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કરી એવો મેં ગુનો કર્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમજા આ સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા અને મને ચિંતા થાય છે કે, બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે ? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ધણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે ? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે ?) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું. તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નબરે પ્રલક્ષ જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે ખોલ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી બિંદગીને ધન્ય છે, જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે સ્ફેરને, અને તે મહેમને પણ ધન્ય છે, જે માણસને

ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ ધન્ય છે. જે ધરતીપર પદ્મ મૂકીને
ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને પણ ધન્ય છે એમ કહીએ (૫) તે
પક્ષીને અને જંમલને ધન્ય છે, કે નાત દહાડો ધ્રુવજીના દર્શન કરે
છે. હે નામ તારું જીવ્યું સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઢી
તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારું વચન;
સારા બોલ
સ્નેહ=હેતુ; પ્રીતિ
સદૈવ=હંમેશાં
વાધે=વધે; થાય
કુવાક્ય=નહારું વચન;
નહારા બોલ
લાધે=મળે. થાય
વિવેક=સલુકાષ્ઠ; ડહા-
પણ; સારા નરસાનો
વિચાર
આણી=ભાવી
ધાર=ભાઈ
ઉચાર=બોલ
વાણી=બોલ; શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા; જગત
વખાણે=તારીફ કરે;
સ્તુતિ કરે; માન આપે

કીર્તિ=ખ્યાતિ
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉતરે;
ગરિમાપ્રમા આવે;
પડતી થાય
ચહે=મોટો દરજ્જો આવે.
સુખી થાય; ચઢતી થાય
વડે=ચી, ચકી
પ્રાણી=માણસ
પ્રજા=લોકો; રૈયત
પાળે=પે.લે
ધ્રુડ=ધ્રુવડ
ઉચારનું=બોલનું
મલી=સારી
મલાપ્ર=મલમનમાપ્ર
પુરાપ્ર=નહારાપણું; વેર;
દુરમનાપ્ર
અમુલ્ય=તીમતી; જેની
કિંમત થઈ શકે

નહિ તે
મૂલ=કિંમત
લગાર=થોડી
પળી=ચાંગળું
રૈ=ખરે
માનવી=માણસ
વેણ મૂકયું=જળદ બેલ્યો
ગળાય=ગળી જવાય
થુકયું=થુકલું
વિમાસશી=પરતાશી;
દીગીર થશો.
હાણી=નુકસાન; ખરા-
બી; પાયમાલી
છરા=ખંડુકમાં ખરવાની
ગોળી
છેદ=ધા; જખમ
સૂઝે=માલમ પડે
પાપ=ધા; જખમ
રૂઝે=મટે; સારો થાય;

નવી ચામડી આવે	હવા વિશે=હવામાં	વલુશે=ખગડશે
કોઠી=મોટી ખરણી	હડાકો=પડથો; સામે	માર તોલ=મહન; આ-
મટે=સારી થાય	અવાજ	ખર; વકર
તોપ તણો=નોપનો	તાણી=ખેંચી	
બડાકો=અવાજો	વદો=ખોલો	

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષે.

સારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહારું વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હે બાઈ મનમાં જરા સલકાઈ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સારું વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી માણસો આપણી આખર જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે. માટે હે બાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જીઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માગામાં પણ નચિતે સઘ સઘતું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાણુ, મટે. (૩) સારી જીભથી (સારું બોલીને) બાઈ બલમ-નસાઈ મેળવ. નહારી જીભથી (નહારું બોલવાથી) લોકો નહારું બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાને છોકરો હોય કે રાણી હોય તો પણ લોકો નહારું બોલે છે, તે માટે. (૪) સારું વાક્ય બોલવાથી દૂધ, હડી અને ધી આપશે, અને જેની કિંમત ધણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહારું વાક્ય બોલવાથી કે.છ ચાંગળુ પાણી પણ નહિ પાય; માટે. (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ માછો ખેંચી લેવાતો નથી, જો એવી વાણી હશે તો પરતાશો અને ટુકસાન થશે માટે. (૬) જરાના ધાતો ઉપાય માલમ પડે. પણ

નહારા વાઝપનો ધા કદી રહાતો નથી, (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી કાણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી. તેમ, માટે (૭) સારા કે નહારા તોપનો અવાજો હવામાં સપાટાઅંધ ચાલ્યો જતો હોય. તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકો? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ. તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પશુ અગર નહિ દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વકર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.	નિદ્રા=ઊંઘ	મજ્જે=મજન કરો
દુઃખ=આપદા; સંકટ	સ્વામી=ધણી	સા'ય=મદદ
આણીએ=લાવીએ	હરી ગયો=છાની રીતે	અર્થ=કામ
ધટ=શરીર	લપ્ત ગયો	સરશે=થશે.
ધડીઆં=ખનાબ્યાં	મરતક=માયાં	ભીડ=સંકટ
ટાળ્યાં=મટાડ્યાં.	છેદાપ્ત=કપાપ	સમર્થા=સંભાર્યા
નવ ટળે=નહિ જાય	લુટાણી=લુટાપ	અંતરજામી=મનની વાત
રધુનાથજી=પરમેશ્વર	સતવાદીઓ=સાચું	જાણનાર; પરમેશ્વર
જડીઆં=વળગ્યાં	બોલનારો	ભાવટ=દુઃખ; જંજળ
મઝાં=મટક્યાં; રખડ્યાં	નિચ=હલકા	બૂધરે=પૃથ્વી ધારણુ
બોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં; ગાવ્યાં	હરિને=પરમેશ્વરને	કરનારો પરમેશ્વર

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખ મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની સાથે વળગેલાં છે, એ કોષતું મટાડેલું મટતું નથી. કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે

અર્ધા નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ
 એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે૦ (૨) પાંચ પાંડવ જેવા ભાઈઓ
 કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી; તેમણે પણ આર વરસ વનવાસ
 વેઠ્યો, અને કાંઈ દિવસ મુખે ઊંઘ્યા નહિ; માટે૦ (૩) સીતા જેવી
 સતી સ્ત્રી નહિ કે જેના રામજી ધણી હતા તે સતીને રાવણુ લપ્ત
 ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી. માટે૦ (૪) રાવણુ જેવો રાજા
 જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણુનાં દસ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી
 લંકા લુટાઈ ગઈ, માટે૦ (૫) હરિશ્ચંદ રાજા સત્યવાદી હતો અને
 તેને તારાણોત્તરી રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી બરું
 (મતલબ કે મંજુરી કરી) એવા મણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે૦ (૬) જીજ્ઞા
 ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. જેથી જણાય છે કે આપણું
 કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે.
 માટે૦ (૭) દરેકને જ્યારે આપણ પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કીધા,
 ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણ) તેઓની આપણ ટાળી.
 માટે૦ (૮)

પાઠ ૩૯.	વિષે=માં	દાઝ=લાગણી; દયા
સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	જેહ=જે	શુષ્ક=સૂકું; રતેહ વગરનું
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના	કુ'તો=કહેતો	હૈયું=મન
દેશપર પ્રેમ	ભક્ષો=સારો	વજ્જ=કઠણ; દયા વગરનું
ભલી=સારી; ફળદ્રુપ	ભોમ=ભૂમિ; જમીન	લેવું'દેવું=લેણ દેણ
ભાર્ત ભૂમિ=ભારત રા-	પ્રાણુ=જીવ	કદાપિ=કદાચ
જનો મુજક; ભરત	મુજી=અક્ષય વગરનો	ભક્ષીવાળો=ધનવાન;
ખંડ; આચાર્ય; હિં	ભૂમિ=પૃથ્વી	તવંગર; પૈસાદાર
દુસ્તાન	મારે=મોજરપ	વડો=મોટો

વૈભવી=વૈભવીવાળો	કથ્યાણ્ણમા=મલામા;	પૃથા=ફાટ
રાજવી=રાજા જેવો	સારામા	અન્નમ=જિંદગાની; જીવતર
રૂપાળો=ખૂબ સુરત; દેખા- વડો	લેખે=ગણે	ખોયો=ગુમાવ્યો
તથાપિ=તોપણ	પુનઃ પ્રેમથી=ખરા હેતથી	કમાણી=સાર્યક; પેદાસ
વિવેકી=અર્થ જે હું	પેખે=જુએ; જોખ. ખે	વિદેશી=પરદેશી
સમજનાર	વિદ્વતા=પાડતાઈ; વિદ્વા	વસીને=રહીને
વખાણે=તારીફ કરે	નપણું	કાળ=વખત; સમય
કામ=કામડા	વાપરી=ખરચી	ગાળી=ગુમાવી
પ્રમાણે=પેઠે	દેશ દાએ=દેશની લાગ-	સ્વદેશી=પોતાને વતને
સ્વદેશી=પોતાના દેશને	ણીને માટે	વિચોગી=જુદા પડેલા
દેશીનાં=પોતાના દેશના	લોકલાજે=લોકની શર-	મેરી=મળી
ટાળે=મટાડે; દૂર કરે	મથી	વર્ષનાં=હરખના, આનંદનાં
પાળે=પોષે	સ્વદેશાભિમાની=પોતાના	માંસુ=આખમાંથી પડતા
	દેશનું અભિમાન ધરીને	પાણી
	કરેલા	ના'વે=આવે નહિ

પાઠ ૩૭. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેના હોય તેમાં કો ગિયારો હશે કે જે" મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે" એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો આકલ વગરનો પૃથ્વીને મારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશને લાગણી જરા પણ નથી જેનું મન હંમેશાં કઠણ અને રતેહ વગરનું હોય છે. અને જે એમ જાણે છે કે મારે લેવું દેવું નથી. એવો માણસ (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તો પણ તેને વિવેકી

માણસ વખાણે નહિ. તે કામગા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટારે, દાખરે માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે; વળી ભોકાનાં બહામાં લાભ મળે તેને ખરે સરદેહી ગણવે, કહો કે તેને ખરા હેતથી કાણ નહિ જીએ ? (મતલબ કે બધાજ જીએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિધાનો કપયોમ કીધો નથી. જે પૈસાદારે ભોકાની ચરમથી એક પાછ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કમાયો ? (મતલબ કે કંઈ જ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ઘણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જીવ્યાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હેતથી મળે, તે વખતે કહો કોને હરખનાં આસું નહિ આવે ? (મતલબ કે બધાનેજ આવે.)

પાક ૪૬૦

ધાધ=દોડી

ભાવે=હેતથી

ભેટયા=મળ્યા

ભાત=ભાષ

સાથ=સંગાત; ટોળું

કપટે=દગાથી

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન

હસે=મરકરી કરે

હિતરવા=રહેવા

વચો=વધાજ; વધારે

વસમો=કપરો; કહણુ

કામ=જો

ભાજ=ભત

લગી=લાકડી

ભીંતો=ભીંત

દોદશ=૧૧ને બાજુ

જીઆ=જીવા

હુઆ=થમા

હસણી=મજબૂત ખોરી

નાત્ય=નાત

દર્શન=જોવું; દેખવું

ખોષજો=દૂર કરીએ

સુંદરી=જીવાન સ્ત્રી

મનવિના=કમનથી

નમે=નમસ્કાર કરે

દીકા=જોયા

હરિ=પરમેશ્વર

કુટડો=દેખાવડો

તુડો=પ્રસન્ન

ભાંગ્યું=દૂર થવું

મરડો=મરડો

મંડપમાં=માંડવામાં

ચંગ=ચંગરા; કાંસાગ્રેહ

ભટકે=ટીંચાય

પટકે=પિછોડીએ	હતાવળી=ઝડપથી	લખેશરી=સાખ રૂપી-
કાળ=ભાકડાં	મરમે=મેદમા	આનો ધણી
ભારો=જુડો	લગવ્યું=એવ બગાડી	શે=ધું
મામેરાનો=મોસાળાનો	પેઢીનું=વંચનું	રાંક=ગરીબ
ઉધારો=બાકી; મથા	ન બાપા=બાપા વગરના	પિતા=આપ
તુળશીદળ=તુળશીનાં	બલાં=સારાં	મુજ=મારે
પાંદડાં	ઠઠણુ=સખત	કાપડું=છાતી ઢાંકવાનું
કુંકરી=વગાડશે	ઠઠણુખોજ=મેણાના ખોજ	લુગડુ
પુરું=બરોમર	મછર=અહંકાર; તોર	મેર=મેર પર્વત
કૌવત=મસ્કરી; મમત	પુંછળથી=પાછળથી	જીવતો રહે=કાયમ રહે
ટાળ=મળક	બડબડો=બબડો	

પાઠ ૪૬ નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગ મહેતા (વેવાઈ) દોડતા આવ્યા ને બંને હોંસથી મળ્યા, જમાઈ અને જમાઈનો ભાઈ પણ મળ્યો જ્યાં નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધાં છળમેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતાં રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ધર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ધણીજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને ઠઠણુ હતી ને છાપરાપર નળાંમાં નહોતાં; તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકરીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ ઘેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો ત્યાં ધણી માકડ જીવા હતા, વેવાઈ ઉતારો આપી ગયા પછી મળકખેરી નાગરી નાત બોલવા લાગી (૪) કુંવરવકુનો આપ વેંજીવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાયશ્ચિત જતા રહે (પાત્રન)

ધધએ, મહેતાને જોવા માટે ઘેર ઘેરથી મુંઢરીઓ ખુશીથી આવ્યા.
 (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે
 સાઈં થયું. સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પર-
 મેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬)
 જુઓ એનો રસાશે કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે.
 મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવરવહુનું દુઃખ જતું રહ્યું (૭)
 મહેતાના બળદ ઉપર ધણી બસાઈ છે તે જુઓ મહેતાજી
 માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નામરની નાતમાં આવરે વધશે (૮)
 આ ગાંસડી વળગાડેલી બટકે છે, તેમાં પીઠોડીએ તાલની જોડ બાંધી
 છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. કહો હવે
 મોસાળામાં શું ખામી છે ! (૯) છાબડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં મૂકશે.
 ને હમો રહીને શ્રાંખ વગાડશે, સાધુ ધંધરતું ભજન કરશે એટલે
 મોસાળું પથ્થુ પુર થશે. (૧૦) એમ નામરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે
 અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મોસાળું લખને
 આવ્યા તે વાત કુંવરમાધએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને
 માટે દોડી કે નણ્દં બરમમાં બેસી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત
 કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની પેઢીને એમ લાગી.
 સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ? શું એકલા મળવા જાઓ છો ?
 એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાઈં ! (૧૩) આવો મહેતાનો
 બોલ સાંભળીને કુંવરમાધ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણ્દં
 એટલો અહંકાર આ માટે રાખો છો. હે બેન પાછગથી શું બપડો
 છો ? (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ધણો લાભ
 થશે. કાંઈનો બાપ લખેશી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫)
 મરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોના મેક

મરેભર છે. તમારી મરણમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ
ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯	દિનરાત=દહાડો રાત	અનેક=ધણીજી
મહી=સાતમીનો પ્રત્યય	આરામ=વિશ્રાંતિ	કાપે=દૂર કરે; મટાડે
“મા”	અમથી=મહેનતથી	સુજ્યા=જનાવ્યા
તન=શરીર	સુખ દીએ=સુખ આપે	પાવક=મરમી; અગ્નિ
જાન=શુદ્ધ; સમજ	ભર=જોડાએ તેવી	ધન=પરમેશ્વર
પુરણ=પુરેપુરું	આણી=લાવી	સત્તા=હુકમ
સમય=વખત	મેધ મંડળ=વાદળાં	યાપી=ખેસાડી
પ્રથમે=પહેલાં	નિયમિત=વખતસર	સદિવ=હંમેશાં, સદા
રમરું=યાદ કરું	વૃષ્ટિ=વરસાદ	સુખુદ્ધિ=સારી આકલ
કાર્યો=કામો	સતોષ તૃપ્ત	નાતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
પાલણુ=પોષણુ	હરખ=ખુશી	જુલાવતા=વીસરાવતા
કાજ=કામ	સૃષ્ટિ=દુનિયા	સમય=શક
તેજસ્વી=પ્રકાશિત	પૃથ્વી=જમીન	મૂળ=માન
અશિ=અંદ્ર	ધન=પૈસો	નદ્ભગિત=ખરી ભકિત
તિમિર=અંધારું; અંધાર	કઠિન=કપરાં	અણુ=પગમાં
મગને=આકાશમાં	કળ=દુઃખ	કરું=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઇશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંઘમાં શરીરનું જાન નહોતું, ત્યારે જીવો કે જોણે આપણી
પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારનાં પહેરમાં પહેલો યાદ કરું,
પછી દહાડાના બધાં કામો કરું. (૧) એ હંમેશાં હેતથી પ્રાણીઓનું
પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય
છે પ્રકાશવાળા સુરજ અને અંદ્રમાં હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે

જીવને જીવન શક્તિ ધધારે આપે છે, (૨) આકાશમાં શાંત હવેશ
 ફરીને અધાર મટે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીનકુચ નથી.
 હકાકાની ધણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યા ત્યારે આખી સુખ આપે
 એવી સારી હંધ આણી (૩) જો આ વરસદનાં વાંદળાં વખતસર
 વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં ડુલાય છે, જમીન
 વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણાં
 દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વર પવન પાણી અને અગ્નિ એ કેવાં
 બનાવ્યા છે ! એ ત્રણ હંમેશા જીવોનું જીવન જીવવાને આધાર
 છે, વળી જો એ ત્રણને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખ-
 ના સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે! (૫) એટલે પરમેશ્વર
 તેં માણસના મનને અકલ આપી છે, તેથી અધા જીવોપર માણસની
 ધણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશા એવું સાફ પેાષણ કરે છે, તેને
 વીસરીને બળે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માંગું છું
 કે સારી બુદ્ધિ આપો અને નીતિને રસ્તે દોરવો, અને જુનાવામાં
 નાખનાર અધા વહેમો દૂર કરો; મારી ફરજ એજ સમજીને હું અધા
 કામ સદ્મકિતથી કરું, અને તમને પગે પડું તો અને શિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ ૫૫.

શિર=માથું

કોટે=ડોક

શંક=ખોપરી

વૃષભ=બળદ

વીણુ=વગર

જૂપાળ=રાગ

નેહ=સ્નેહ; હેત

દાખવે=જીવે

ચઃ=ચક્ર

ગળપો=હાંકપો

પરવરે=ચાક્ર

કેવળ=સદેહ

ઓપતો=શોભતો

જામો=મુક્તો અંગરખો

દાળ=છલંગ

મૃગ=હરણ

શ્વાન=કુતરો

સુખલ=સારા જાણીતા

શકાચાર્ય=દૈવના ગુરુ

હરનિશ્ચ=હંમેશાં

રે=દહે

મેડક=દેડકો

નિર્બળ=કમળેર

કાલ=કાલસ	મધુરૈ=મધુર રાગનો	લાખો=લાખો માણસથી
કાયર=બાયલો	વાચા=વેણુ; શબ્દ	સઉકે=બધા
સાર=સારી	વીર=બાધ	વિચરે=ગમ
રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર	કામની=ત્રી	વસતી=બધરી
તાણી=જીવાન ત્રી	કીર=પોપટ	વાટ=રસ્તો
પદતો=બધતો	ચરણ=પગ	
પૂર્યો=ગોઠ્યો	સાયો=પકડ્યો	

પાઠ પપ ઉપાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર મંગાજી રહે છે, જેની ડાઠમાં ખોપરીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદતું વાહન કરે છે ? (૧) (જવાબ) હંમેશાં પ્યારથી જોષ્ઠું તો એક બરે છે ને ખીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરેક જરૂરું બધાય છે તે રંટ (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરૂષે ખીજા પુરૂષને ઢાંડ્યો તેથી જેને ઢાંડ્યો છે તેનું શરીર સાફ દેખાય છે. તે ધણો ઉત્તમ માણસ છે તો તે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરૂષો તેના પર બહુ હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શાબતો તેને જામે કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન) છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી હે સારા જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) (જવાબ) શુક્રાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીમ નથી. તો પણ ધણું ખોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) ત્રી છે પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાચલ નથી. દરમાં રહે છે પણ નાગણી નથી, તો એનો જવાબ કહે ? (૪) (જવાબ) બાયલાના હાથમાં શેભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે બા

એજ કરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે. (૫) (પ્રશ્ન) જલો છે પણ વિદ્વાન નથી, તેને જોધ્યો છે પણ ચોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજે કે તે મીઠું બોલે છે પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? (૫) (જવાબ) પક્ષીની જાતમાં પવિત્ર છે ભાષ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તો તે પોપટ છે. (૬) (પ્રશ્ન) ચાલે છે પણ પગ નથી, લાખ માણસથી પણ પકડાયેલો રહે નહિ, બધા તેને આપે જીએ છે તો એ શું ? (૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે, માણસો તેને ધુમાડો સમજીએ.

પાઠ ૫૭.	સાદ=ચોકળી	ડાહ્યા=નકામા
ધડીધડી=વારંવાર	અરણ્યવ=હરીઓ, સમુદ્ર	કમી=ઝોછી
ઉકળાટો=મામ	બાળ્યા=જોયા	ઉભરાય=પાકે
ભારી=બહુ	રસ=મધુર, સર	પીત=પીળો
અબ=વાદળાં	ચંત્ર=સતાર; સારંગી	સુર્યાસ્ત=સુર્યનું આય
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળ=સફેદ [મવું તે
ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નૈઋત્ય=દક્ષિણ અને
ચક્ષી=ચક્ષી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમવચ્ચેનો ખૂણો
બગ=બગશે	ધંટ=અવાજ	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ ૫૭. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો ને શીળો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે. તાપથી જીવોને ધણો ધામ થાય છે. ધણાં માળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે. (૧) ચાલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફડફડે છે, બગલા પોતાની પાંખ બરોબર ફેલાવીને બેસે છે. પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં, તેથી બધાં

(૨) રાત દિવસ ક્ષીતજી પવન ફરફર આવે, ઝાટો ખરખર ધરધર ઝખડે હાલતાં જણાય, વાલિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સ્વર આવે છે. તેથી બધાં (૩) હંમેશા કરતાં તો હવા ધણી ભેજવાળી જણાય છે. પુષ્પમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે, આથે ધંટા વાગતા હોય એવા એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં (૪) હવામાં ગરમી ઝોઝી હોવાને લીધે ખાર ઝોગળે છે અને ઉધઈ, કીડી, અને મંકાડા ભેરથી હિમરાય છે. (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે, ઉડે. તેથી બધાં (૫) શોભાયમાન ધતુષ જણાય છે અને સુરજ આચમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આંબુબાંબુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઇશ્વાન ખુણમાં ધણી વીજળી ચાય છે. નૈઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન વાય છે (કારણ કે નૈઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે.) તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.	શ્લોકસુરસે થા	ન્યુ=હંમેશ
રક્ષ=રક્ષણ કર	કાળ=મોત; હાર	ક્ષેમ=સુખ
દેવ=દેવર	બંધપાડ=એસાડ	રાય=રાજ
મહારાજ=પાંચમાળ્યોજ	દ્વેષ=કીનો; અદેખાઇ	સદ્ અભિમાને=સારી
પ્રોહ=ધણા મોટા	દુનર=કસબ	હંચી ભાગણીથી
જયવંત=જયવાળા	અમલૈર=અમારે ત્યાં	પૂજ્ય=પવિત્ર
મસ=વધારે	સંપ=નિરાંત	પ્રત્યે=તરફ
કીર્તિ=મોટાઇ	સધોત્થાઓ	ધર=રાખ
યજ્ઞ=જજ્ઞ	કાળ=વખત	શકિતમાન=જોરાવર
હંબાવ=વધાર; ફેલાવ	ગંજ=ઢગલો	રાજેશ્વર=રાજાના
જમદીશ=પરમેશ્વર	દાન=પુણ્ય	ધણી
વીજેરવા=છુટા પાડવા	શ્રેષ્ઠ=મોટા	નાથ=પરમેશ્વર

મહાગુની=અકલ્પનો | શુભકાર=કલ્યાણ કરનારી દીલ=મન
 અંકાર; મોટા ગુનવાળો | પાર=સુધી | સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ પદ રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજ તમે ધણાં વરસ છવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજમજા મોટામ અને આગર આપ અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર ! હે જગતના ધણી તું ઊઠ. અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ, બેર અને કંકાસ બધો એસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ધરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારું બહું થાય (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આગર અને સુખી રિયાતની હગલાખંધ (ધણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજ, બારી હંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે; અને જ્યાં ત્યાંના મોઠ એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિમાન, રાજેશ્વર, મહાગુની, પ્રભુ તું એને તારી છાયામાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે વફાદારનો સંપ કબુલ કર, હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

સુખાઈ ઇલાકાની ભૂતળ

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના અંબાતના અખાતથી કુદરતી જો ભાગ થાય છે. અંબાતનો અખાત અંબાતના નવાય સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. અંબાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુત્રક આવેલો છે, તેને કાફિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાઈ કારણ એ કે

ઝેની ત્રણ બાજુએ પાણી છે, અને એક બાજુએ જમીન છે. ઝેની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિયાવાડના માત્ર ઇશ્વાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કીનારાની, દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે. માટે જ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાળ) ઢાઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે. બનાસ અને સરસ્વતી ઇશ્વાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વે તથા ઇશ્વાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે. કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સલાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એ જ નિમ્નમાં રાજ-પીપગાનાં ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહીકાંઠા એ જ નિમ્નની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આપુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એ જ નિમ્નની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે માટે જ તે બાજુમાં જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઉગતાં નથી, ને ઉનાળામાં પાણીની આપણ પડે છે, એવા રણના મુલકમાં સાંઢણીપર એસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા બિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાકા જેવી રસાળ છે. તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ બાજરી પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંબાનાં ઝાડ ધણાં હોય છે. ઘાસ ચારો ધણો થાય છે. તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ધણાં છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી, તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણાં પાકે છે.

મરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે, ઝાડો ધણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે. નર્મદા નદીના ખેટમાં તમાકુ ધણો સારો થાય છે. પાલણપુર એબ્નિસ, સુરત એબ્નિસના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆ છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) બોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે હનાળામાં ધણાં બોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડી ધણી છે, ઝોરપાડ તાલુકાની જમીન મરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી. માંડવી તાલુકો લામોડ, ચીમલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને

ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના બગોમાં ડાંગર થાય છે અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે. તેથી ત્યાંનો જાળ વખણાય છે. ઝોરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિઆવાડમાં ઘણું ઠેકાણું કપાસ પાકે છે. એનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણાવવા માટે મુજબ જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ધોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાના પૂર્વ ભાગ અને કાઠિઆવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બલ કહે છે, તેમાં ધઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૩ થઈ ધોલેરા અંદરથી વહાણ મારફતે મુજબ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિઆવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિઆવાડ એબ્જેન્સમાં ઘણા ડુંગરા છે, કાઠિઆવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે, વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે. પાલિતણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરને લીધે પથરા ઘણા નીકળે છે. કાઠિઆવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડાંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિઆવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિઆવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિચાણમાં છે અને વચ્ચેનો ભાગ ઉંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાહર છે તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાતમાંથી મોટી નીકળે છે.

હાઠિયાવાડના કાંઠાપર આવનગર, મહુવા, ભાદરાખાડ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીબંદર, પોરબંદર, (મુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર, (ભાનનગર) ભેડીઆ એ બંદરો છે. એ બંદરોથી વહાણ મારફતે ધણે માલ ભરત, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે બંદરે જાય છે. હાઠિયાવાડના વવાણીઆ બંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (૨) કોઠણ. દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમી રસાળ છે, ને હવા ભેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ હંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિપર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાશ અનાજ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, રુખાખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જલ સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુદલી બનાવવાની માટી નીકળે છે, કોઠણનો પૂર્વ ભાગ હંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ધાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોઠણના ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળીએરની વાડીઓ ધણી છે. આખો કોઠણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિષ્ટ છે, ત્યાંની હવા ભેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ધણાં ઊગે છે, કોઇ કોઇ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાશ ચોખા, નાગલી, નાળીયેર, મીઠું, દરકા ને ઇમારતી લાકડા વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્યધાર અને ધીણોધાર (ચાકમા) એ ડુંગરાઓ. પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા

છે. કચ્છમાં સૈથી ઉંચામાં ઉંચો શિખર ઠાળે છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતી, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતી અને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી હત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે, મુખ્ય પેદાશ અનાજ, તેલીબીયાં જીન, મીઠું, ઠોર વગેરેની છે કચ્છ પ્રાંતમાં સુરેખાર, ફટકડી ને કાયલાની ખાણો છે. કચ્છી ધોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનાર લોકોને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે, સિંધ પ્રાંતને ઢાળ ઇશાન કાણથી નૈઋત્ય કાણુ ભરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે. તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી, એ રેલથી તેમજ સિંધમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે સિંધુ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ ઓછો આવે છે, એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે. કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે, કારણ કે તેમાં ચરપારકરનું મોટું રણ છે. દનાળામાં એ રણમાં પાણીની ધણી આપદા પડે છે, દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની દવા રાગીષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, બવ, ર ને તેલીબીયાં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	મ્યાન	નિશ્ચય
એલેક્ઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિદ્યાસુધાતી	ઠંથું
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઈસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધારતી	લક્ષ્મણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સભ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	ત્રેમ	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિદ્યાસ	પ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	ફિલ્દી	અધર્મ
ઉદ્ધમો	ઉત્તરો	આદરસત્કાર	ખેશુદ્ધ
ઉત્તેજન	ઝખ્ખો	વીત્યા	ઢાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાધિ	ચપ્પુ	બ્રહ્માંડ
ઐષઠ	ખુદલું	ખસ્યું	સમર્થ
	ચિદ્દી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ

પ્રુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ	સમુદ્ર
વિરુદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય	નિર્માણ
પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બર્કન	લાઘ્યું
સોંપ્યો	પ્રાણી	આયર્લાંડ	પારખ્યું
ચોકબો	વનસ્પતિ	કેમ્બ્રિજ	માર્ગ
સંપ્રદ	ચમત્કારી	કીર્તિસ્તંભ	કરડયાં
ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી	ચિત્ત
પત્થર	સ્વપ્રાવશ	નિર્ભય	વર્તમાનપત્ર
અશકય	સ્વપ્ન	સ્થાનક	વ્યવસ્થા
નિત્ય	વ્યાજ	સ્વચ્છતા	કલ્યાણ
સ્વપ્નું	ખિન્ન	વૃદ્ધ	રેડ્યું
સત્તા	સદ્બુદ્ધિ	ગુમાસ્તો	બંધુધર્મ
મૂર્ખ	અમૂલ્ય	મરકરી	ચિત્રશાળા
સ્વામીજી	સસ્તાં	દુર્ગુણ	વર્ગ
સ્થિર	ઈંગ્લાંડ	વિક્રમાણત	પ્રાણીવન
ચર્ચા	અંગ્રેજી	પન્ના	ત્રિભુવન
મહોદ્દા	પત્ની	ગુસ્સો	રસ્તમણ
શ્રાતા	ડેન્માર્ક	નિર્દોષ	દસ્તાવેજ
જ્યોર્જ	હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન
વેદ્ય	પીગલ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ
જર્મન	વર્ણન	પરાક્રમ	આર્થિક
કલ્યાણ	કલ્યાણ	ધારતી	ડચ્ઝ
સાર્થક	ખ્યાન	જન્મ્યાં	

સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
પોદ્ગાલ	સુધર્મો	પ્રથકાર	શિષ્યો
ચુકિત	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
શુદ્ધસ્થ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
વ્યાધ્યર્થ	સંધ્યાકાળ	ઉત્કેરાઈ	પિત્તળ
ખળાત્કારે	સ્વતંત્ર	મધ્યમ	વાસ્તે
સ્વર્ગ	રણસંગ્રામ	જયહલે	તત્કાળ
ઈંદ્ર	ઉદ્ધત	સજ્જડ	વસ્તી
અભિર્ષિ	પ્રતિબિંબ	સ્થળે	મુત્રી
રાજર્ષિ	ઠોકયાં	હુત્તર	બ્રાહ્મણ
ચંદ્ર	ખખડાવ્યાં	વિદ્યા	ક્ષત્રિય
નિર્મળ	જાગૃત	તંદુરસ્તી	વૈશ્ય
પ્રદેશ	દ્રૂજતાં	સ્વસ્થ	શુદ્ર
વિચિત્ર	અણીશુદ્ધ	સિદ્ધિ	વિધન
મૃગજળ	સંભળાવ્યું	વર્ણ	ફાંસ
દુર્ગત	શ્રમ	કસ્તી	લેસેપ્થ
વિચાર્યું	તસ્દી	કન્યા	ખ્યાલ
આંતર્યો	દુર્ગંધ	પુનર્જન	વિલ્પરક્ષા
પીડ્યાં	આવક	ભક્ષર	ચિત્ર
ગર્જના	પરધર્મ	વિદ્યામિત્ર	પ્રતિદિન
મુખાંધ	સ્તેશન	અયોધ્યા	વિસ્તારી
જન્માશ	ચિત્રકુટ	કાન્યકુબ્જ	પત્ર
	વિસ્મય	દર્શન	શુદ્ધ
	નિર્ણય		

પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરદુઃખલંબન	પ્રીતિ	પોદુગીઝ	પ્રવીણ
શ્લોક	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
સ્મરણશક્તિ	ભીષ્મ	સિત્તેર	હસ્તક
વિદ્વાન	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
સ્તબ્ધ	મૃત્યુગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
પ્રપંચ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
અચ્છેર	શ્વાસ	પત્તા	દ્વારકા
વૈદકશાસ્ત્ર	અફગાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
અમૃત	ઈસ્લામી	ચિરંજીવી	પારસિપુત્ર
લલ્લુ	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
અલ્યા	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	મુદર્શન
ભટ્ટી	નૃત્ય	પત્નો	સ્થાપ્યાં
નર્ત્યા	જાત્રાળુ	જિલ્લા	બૌદ્ધ
સદ્ગૃહસ્થ	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
દેવસ્થાન	આલુક્ય	કોતરાવ્યાં	હસ્તિનાપુર
અઘાપિ	સંપૂર્ણ	શ્રમણો	દેવમત
બદ્યા	વૃત્તાંત	ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ
ત્રીસ	ત્રિકોણાકાર	ગુપ્ત	ચોદ્દા
પાંત્રીસ	ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા
હલ્લો	ગુર્જરરૂ	માર્ય	ભદ્ર
નિર્ણય	નાસરૂદીન	સપ્ટેમ્બર	કિલ્લો
ધસ્યો	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિમ્રી
	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય

સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાજ	કર્નલવુડિંગન
પુખ્ત	મહામહારાજ	અંખક	અગ્નિ
બર્બર	ઠૂઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રેગિષ્ટ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાખાદ	કોલહાપુર	ફાદો
કોધ	વાતક	મહાખળેસ્વર	પ્રવાહી
યશોવર્મા	ખટંગજામલ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગરુડ
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમાચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલદુપક્ષ
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગાંધ્યાં	અન્તર	જગન્નાથ	
વિચિત્ર	તત્ત્વ	સ્ત્રીકેસર	અરખસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મલીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળથું
દ્વિજ	બલીચિંગ	ધાસ્તી	સત્વ
મચ્છર	છિદ્રાણુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાક્ષી	અર્ધી	કિવનીન	કસ્તર
શ્વાસ	સુસ્ત	ઓકિસજન	

ફિલ. માટેની સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ. (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ) (૪)

ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણે હાથ ઉંચે (૬) ડાબે હાથ ઉંચે
 (૭) બંને હાથ પગના ચાપા સાથે અફાળવા. (૮) જમણે હાથ
 ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબે હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં.
 (૧૦) બંને હાથના આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં (૧૧) બંને
 હાથ પગના ચાપા સાથે અફાળવા. (૧૨) જમણાં હાથની હથેલી
 મોં સામે લાવી ચક્રકર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી
 ચક્રકર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ
 તરફ) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને
 પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર રાખી પગના આંગળાંપર
 ધીરેથી ભેસવું; (૧૭) ડાબે હાથ કેડપર મૂકી ડાબી ગમ વાંકા
 વળી જમણે હાથ ઉંચે કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૮)
 જમણે હાથ કેડપર કાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબે હાથ
 ઉંચે કરી આંગળાંના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઉભા
 રહેવું (પશ્ચ બે પગ વચ્ચે એક ધ્રુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઠ
 હાથ મોં સામે હંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ
 જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠા-
 ને અડકાડવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ
 એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું. (૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું
 (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું.
 (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખ-
 ભાની સીધી લીટીમાં રાખવું, (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું.
 (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું
 સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઠ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે
 ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ) (૩૨)

બેઠ હાથ પાછળ પીઠ મમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી)
 (૩૩) બેઠ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ
 આકાશ તરફ) (૩૪) ખંતે હાથની મુઠ્ઠીને અંગુઠા ખભે અડકાડવા.
 (૩૫) કેદપર હાથ રાખી સીધા ઉભા રહેવું. (૩૬) કમર આગળ
 (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે (૩૮) કમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે પશુ
 બે પગની વચ્ચે એક પુટ્ટું અંતર રાખવું. (૪૦) કમર જમણી
 તરફ વાળી ડાબે પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૧)
 ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયમાંથી
 ચાર આંગળ ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઉભા રહેવું (૪૪)
 જમણાં કરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

અંકગણિતનાં મનોયત્ન"પાંચ આના.

—“ભૂગોળ શિક્ષક”—

સુસ્ત શહેરનો ૦-૩-૦ | સુસ્ત જિલ્લાનો ૦-૩-૦
સુંદરજી કૃત નવી પહેલીના અર્થ બે આના.

“મુખગણિત શિક્ષક.”

બાળવર્ગનો ૦-૧-૬	ત્રીજા ધો.નો ૦-૨-૬
પહેલા ધો.નો ૦-૧-૯	ચોથા ધો.નો ૦-૪-૦
બીજા ધો.નો ૦-૨-૦	પાંચમા ધો.નો ૦-૪-૦

—“ડિક્ટેશન શિક્ષક”—

બાળપોથીનો ૦-૨-૦	ત્રીજી ચોપડીનો ૦-૩-૦
પહેલી ચોપડીનો ૦-૨-૬	ચોથી ચોપડીનો ૦-૪-૦
બીજી ચોપડીનો ૦-૩-૦	પાંચમી ચોપડીનો ૦-૪-૦

ત્રિવેદિ વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ૧ લાનો ૦-૩-૦

હિંદુસ્તાનની ભૂગોળની } ૪ આના.
મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળની } પ્રશ્નોત્તરમાળા ૪૫ આના.
ગુજરાતની સાંભૂગોળની } ૩ આના.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ. એન્ડ કો. કૃત.

બાળપોથીથી સાતમી સુધીના તેમજ કન્યા વાચનમાળા ત્રણે
પુસ્તકોના તથા ત્રિવેદિ વાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના
અર્થ તૈયાર છે. બીજા, ત્રીજા, ચોથા, ને પાંચમાના છપાય છે.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. તરફથી બહાર પડેલી.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	કન્યા ૧લીના અર્થ	૦-૪-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	કન્યા ૨જીના „	૦-૫-૦
બીજીના „	૦-૪-૦	કન્યા ૩જીના „	૦-૭-૦
ત્રીજીના „	૦-૫-૦	ત્રિવેદીવા.પુ.૧,,	૦-૪-૦
ચોથીના „	૦-૭-૬	„ પુ.૨,,	૦ ૫-૦
પાંચમીના „	૦-૮-૦	„ પુ.૩,,	૦-૬-૦
છઠ્ઠીના „	૦-૯-૦	„ પુ.૪,,	૦-૭-૦
સાતમીના „	૦-૧૦-૦	„ પુ.૫,,	૦-૮-૦

બીજા ધોરણ માટે સુરત શહેરનો નકશો છપાય છે.

„ ચોર્યાસી તાલુકાનો નકશો બે આના.

„ સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો
‘ભૂગોળ શિક્ષક’ ત્રણ આના.

„ ‘મુખ્યગણિત શિક્ષક’ અઢી આના.

„ ‘ડિક્ટેશન શિક્ષક’ ત્રણ આના.

ત્રીજા ધોરણ માટે સુરત જિલ્લાનો નકશો ચાર આના.

„ ‘ભૂગોળ શિક્ષક’ ત્રણ આના.

„ ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા ૩ આના

સી. એમ. શાહ-ચાહપોર-સુરત.

